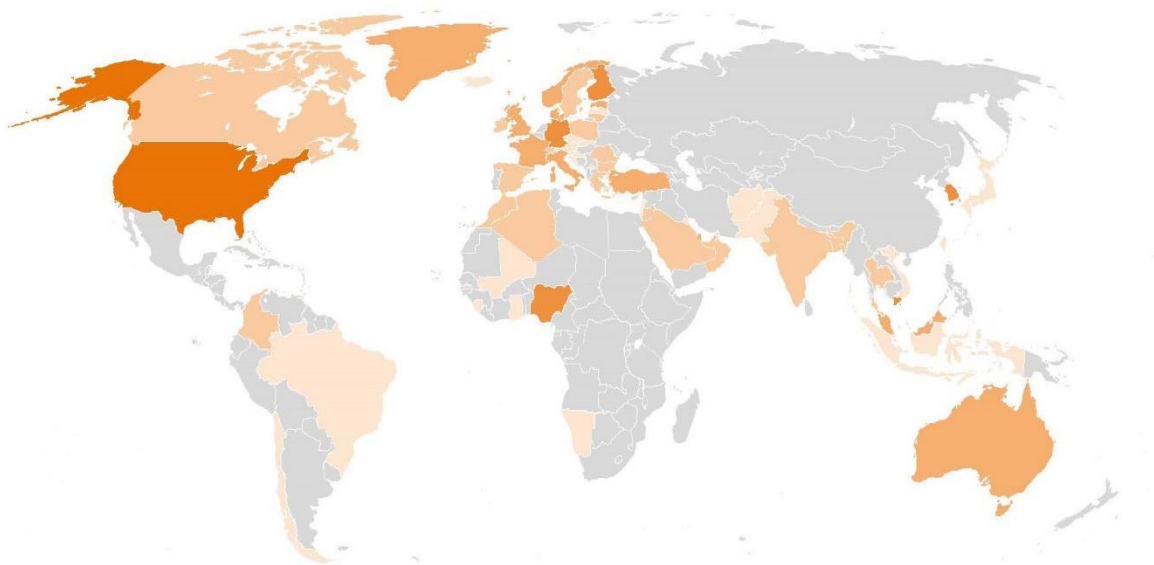

Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2019

Rapportage over de uitvoer van militaire goederen
van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
en de minister van Buitenlandse Zaken

September 2020

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Schets Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie	4
3. Procedures en uitgangspunten	7
3.1 Procedures	7
3.2 Wijzigingen in 2019	8
3.3 Uitgangspunten	10
4. Transparantie in het wapenexportbeleid	13
4.1 Handel in militaire goederen	13
4.2 Handel in <i>dual-use</i> goederen	14
4.3 Procedures	14
5. De Nederlandse wapenexport in 2019	15
6. Relevante ontwikkelingen in de Europese Unie	20
6.1 Raadswerkgroep conventionele wapenexport COARM	20
6.2 EU-jaarrapportage inzake wapenexport 2019	23
6.3 Raadswerkgroep <i>dual-use</i> goederen	25
7. Overige relevante ontwikkelingen internationaal	27
7.1 Wapenhandelverdrag (<i>Arms Trade Treaty</i>)	27
7.2 VN-Wapenregister en transparantie in wet- en regelgeving	28
7.3 Kleine en lichte wapens (SALW)	30
7.4 Wassenaar Arrangement	31
7.5 Ontwikkelingen in de andere exportcontroleregimes	32
7.5.1 Nuclear Suppliers Group (NSG)	33
7.5.2 Australia Group (AG)	34
7.5.3 Missile Technology Control Regime (MTCR)	34
Bijlage 1: Afgegeven vergunningen uitvoer van militaire goederen	37
Bijlage 2: Ontwikkeling Nederlandse wapenexport	41
Bijlage 3: Realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen	42
Bijlage 4: Doorvoer van militaire goederen	44
Bijlage 5: Afgewezen vergunningaanvragen	45
Bijlage 6: Overtollig defensiematerieel	47

Bijlage 7: Statistiek <i>dual-use</i> vergunningaanvragen	50
Bijlage 8: Overzicht van communicatie aan de Tweede Kamer	52
8.1 Brieven aan de Tweede Kamer – wapenexportbeleid	52
8.2 Beantwoorde schriftelijke vragen – wapenexportbeleid	52
8.3 Brieven aan de Tweede Kamer – <i>dual-use</i> beleid en sanctiegoederen....	53
8.4 Beantwoorde schriftelijke vragen – <i>dual-use</i> beleid en sanctiegoederen	53
8.5 Brieven versnelde rapportage	54

1. Inleiding

Het voorliggende rapport over het Nederlandse wapenexportbeleid in 2019 is het drieëntwintigste rapport dat conform de 'Notitie over meer openbaarheid met betrekking tot de rapportage over de uitvoer van militaire goederen' (Kamerstuk 22 054 Nr. 30, 27 februari 1998) is opgesteld. Het rapport bevat:

Inleiding en achtergrond

1. een [kenschets](#) van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie;
2. een overzicht van de [uitgangspunten](#) en het [instrumentarium](#) van het Nederlandse wapenexportbeleid;

Statistiek export 2019

3. een [kwantitatief overzicht](#) van de Nederlandse wapenexport in 2019;

Relevante ontwikkelingen

4. Ontwikkelingen op het gebied van [transparantie](#);
5. Voor [wapenexportbeleid](#) en [dual-use exportbeleid](#) relevante ontwikkelingen in de EU;
6. Op internationaal gebied, zoals in het [Wapenhandelverdrag](#) (The Arms Trade Treaty), het [Wassenaar Arrangement](#) en in de [overige exportcontroleregimes](#) (*dual-use* goederen);

In tegenstelling tot voorgaande edities ligt de focus van dit rapport volledig op exportcontrole en zijn de paragrafen over wapenbeheersing achterwege gelaten. Over relevante ontwikkelingen op het terrein van wapenbeheersing wordt de Kamer separaat geïnformeerd.

Het rapport heeft acht bijlagen:

[Bijlage 1](#) geeft de waarden weer van de verleende exportvergunningen in het jaar 2019 per categorie militaire goederen en per bestemmingsland.

[Bijlage 2](#) geeft weer hoe de Nederlandse wapenexport zich ontwikkelt.

[Bijlage 3](#) geeft een overzicht van de gerapporteerde realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen NL003, NL004 en NL009.

[Bijlage 4](#) geeft een overzicht van de verstrekte vergunningen voor doorvoer van militaire goederen naar derde landen.

[Bijlage 5](#) vermeldt de door Nederland afgewezen vergunningaanvragen en sondages voor militaire goederen.

[Bijlage 6](#) biedt een overzicht van het overtollig defensiematerieel dat in 2019 is verkocht.

[Bijlage 7](#) bevat de belangrijkste statistieken m.b.t. de export van *dual-use* goederen, inclusief het overzicht van afgegeven vergunningen met een waarde groter dan € 2 miljoen voor *dual-use* goederen met militair eindgebruik.

[Bijlage 8](#) bevat een overzicht van in 2019 aan de Tweede Kamer verstuurd brieven en beantwoording van schriftelijke vragen betreffende het wapenexportbeleid en beleid aangaande *dual-use* goederen. Hieronder vallen ook de brieven waarmee de [Kamer versneld werd genotificeerd](#) over de afgifte van enkele grotere vergunningen.

2. Schets Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie

De Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie kenmerkt zich door technologisch hoogwaardige producten, innovatie en hoogopgeleid personeel.

Naast de defensiemarkt bedienen bedrijven en kennisinstellingen in deze sector vaak ook de civiele markt met producten en/of dienstverlening. Daarnaast zijn er bedrijven die zich deels hebben gespecialiseerd in de productie van militair geclassificeerde goederen en daaraan gerelateerde dienstverlening. Deze bedrijven bedienen een niche op de defensiemarkt. Vanwege de beperkte thuismarkt (Nederland) is de sector sterk gericht op export. Maar liefst 71% van de omzet is afkomstig uit export.

In 2019 verscheen een nieuwe studie met kwantitatieve gegevens over het defensie- en veiligheid gerelateerde bedrijfsleven uitgevoerd door Triarii in opdracht van het ministerie van Economische Zaken. Deze gegevens zijn op basis van vrijwilligheid door de betrokken bedrijven beschikbaar gesteld. De Tweede Kamer is – conform de toezegging uit het AO wapenexportcontrole van 5 september 2019 - op 7 januari 2020 schriftelijk geïnformeerd.¹

Tabel 1 vergelijkt de kerncijfers uit deze studie met de voorgaande metingen. De kerncijfers uit de meest recente studie hebben betrekking op het jaar 2017. De eerdere cijfers hadden betrekking op het jaar 2010 en 2014.

Tabel 1, Kerngegevens van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie.

	2010	2014	2017
Aantal bedrijven	286	354	342
Defensie- en veiligheid gerelateerde omzet	€ 3,10 miljard	€ 4,54 miljard	€ 5,01 miljard
Defensie- en veiligheid gerelateerde omzet als % van de totale omzet van DVI-bedrijven	7%	15%	12%
Defensie- en veiligheid gerelateerde export	€ 2,18 miljard	€ 3,09 miljard	€ 3,58 miljard
Aantal defensie- en veiligheid gerelateerde arbeidsplaatsen	14.420	24.800	19.247
waarvan aantal defensie- en veiligheid gerelateerde R&D-arbeitsplaatsen	4.554 (32%)	7.995 (32%)	7.364 (38%)

Bron: Triarii (2019)

De Nederlandse defensie en veiligheidsindustrie telt zo'n 342 bedrijven. Deze bedrijven waren in 2017 voor het totale scala aan activiteiten (op defensie- en veiligheid als ook civiele markt) goed voor circa 110.000 arbeidsplaatsen. Hiervan waren 19.247 arbeidsplaatsen specifiek gerelateerd aan activiteiten op defensie en veiligheidsterrein. Dat is een daling ten opzichte van het voorgaande rapport uit 2016 (24.800). De studie geeft hiervoor twee mogelijke verklaringen: (i) er zit een vertraging tussen de omzetsijging en de groei in het aantal arbeidsplaatsen; en (ii) in vergelijking met het vorige onderzoek bestaat de onderzoekspopulatie van bedrijven gemiddeld uit kleinere bedrijven, onder meer als gevolg van opsplitsing van grote bedrijven. Dat heeft een weerslag op de werkgelegenheidscijfers. De ondervraagde bedrijven keken grotendeels positief aan tegen de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in de komende twee jaar.

¹ Kamerstuk 31 125, nr. 109 d.d. 7 januari 2020.

De omzet van de Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie bedroeg in 2017 € 5,01 mld. Dat is 0,69% van het Nederlandse BBP. De omzet in de industrie is met bijna 10% gestegen ten opzichte van de laatste meting in 2014 en houdt daarmee gelijke tred met de Nederlandse economie. De defensie- en veiligheid gerelateerde omzet betreft een aandeel van gemiddeld circa 12% op de totale omzet van de betrokken bedrijven en instituten, die voor het merendeel vooral civiele activiteiten ontplooiën. Dat aandeel is iets gedaald ten opzichte van de vorige meting (15%). Er zijn slechts enkele bedrijven die zich vrijwel geheel op de defensiemarkt richten.

Ten opzichte van de vorige meting is het belang van onderzoek en ontwikkeling toegenomen: de R&D intensiteit is gestegen van 32% naar 38%. Zo'n 55% van de werknemers heeft een opleiding op HBO- of WO-niveau. Voor Nederland als geheel ligt dit percentage op 30%. Vanwege het sterk innovatieve vermogen is de sector van groot belang voor de Nederlandse economie. De hoogwaardige kennisontwikkeling en productinnovaties leiden vaak tot nieuwe economische activiteiten in zowel de militaire als de civiele sector. Volgens de meting heeft kennisontwikkeling bij 75% van de bedrijven geleid tot nieuwe producten voor de defensie- en veiligheidsmarkt en bij 70% van de bedrijven tot nieuwe producten voor de civiele markt. De ondervraagde bedrijven uit de Nederlandse defensie en veiligheidsindustrie zien zich goed in staat te concurreren met buitenlandse ondernemingen, maar verwachten wel in de komende jaren te worden geconfronteerd met toenemende concurrentie en concentratie op de Europese defensiemarkt.

Van de totale export van de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie, dus van zowel vergunningplichtige als niet-vergunningplichtige goederen en diensten samen, wordt € 3,58 miljard als militaire export gekwalificeerd. Ook de militaire export is gestegen met circa €0,6 miljard (16%) ten opzichte van de voorgaande meting. De export steeg harder dan de omzet: de mate waarin de omzet van de industrie afkomstig is uit export is tussen 2014 en 2017 gestegen van 68% naar 71%. Als belangrijkste afzetmarkten gelden Nederland, Duitsland, het VK en de VS. Belangrijkste opkomende markt is Azië.

De sector draagt, vanwege de nauwe samenwerking met de verschillende krijgsmachtonderdelen, direct bij aan de operationele inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht en daarmee aan het aanzien en de effectiviteit van de Nederlandse inzet bij internationale missies. Uit de studie van Triarii (2019) blijkt dat het Ministerie van Defensie in 2017 – net als in 2010 en 2014 – de belangrijkste klant is van de Nederlandse Defensie- en veiligheidsindustrie.

Het overheidsbeleid is erop gericht om de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie en kennisinstellingen zo te positioneren, dat de sector een hoogwaardige bijdrage aan de Nederlandse veiligheid kan leveren. Om dit te bereiken worden Nederlandse bedrijven rechtstreeks of indirect, indien mogelijk door middel van industriële participatie-opdrachten, betrokken bij nationale militaire aanbestedingen. Hierdoor kan de sector ook op de Europese en internationale markt en in toeleveringsketens competitiever opereren. Dit beleid is beschreven in de geactualiseerde Defensie Industrie Strategie (DIS) die in november 2018

aan de Tweede Kamer is aangeboden.² In deze DIS is ook expliciet aandacht voor een actiever exportbeleid en handelsbevordering. Het kabinet ondersteunt Nederlandse bedrijven – waaronder het mkb en start-ups – bijvoorbeeld bij deelname aan internationale beurzen voor de defensie- en veiligheidsindustrie. Ook het diplomatieke netwerk wordt actiever ingezet voor handelsbevordering. In de context van de Europese initiatieven (het Europees Defensiefonds, *European Defence Action Plan (EDAP)*, *Permanent Structural Cooperation (PESCO)*) is dit ook van belang; exportbeleid is van invloed op de toetreding van Nederlandse bedrijven tot internationale consortia. Uiteraard blijft het Nederlandse exportcontrolebeleid onverminderd van kracht en wordt altijd vooraf de afweging gemaakt of er een risico is dat de potentiële handelspartner materieel en kennis op ongewenste wijze gebruikt, bijvoorbeeld om mensenrechten te schenden of (regionale) instabiliteit te vergroten.

Omdat de Nederlandse markt te klein is om de aanwezige expertise in stand te houden, wordt internationale samenwerking op het gebied van defensiematerieel gestimuleerd. Zodoende zijn inmiddels commerciële relaties ontstaan, met name met Duitse, Amerikaanse, Britse en Belgische ondernemingen, waarbij ook gezamenlijke verplichtingen worden aangegaan met betrekking tot het onderhoud van systemen en de nalevering van onderdelen.

De exportactiviteiten van de sector worden beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor de continuïteit van de bestaande kennisbasis. Dat laat onverlet dat in het belang van de internationale rechtsorde en de bevordering van vrede en veiligheid grenzen moeten worden gesteld aan de exportactiviteiten van de defensie- en veiligheid gerelateerde industrie. Binnen die grenzen mag de Nederlandse industrie, naar het oordeel van het kabinet, voorzien in de legitieme behoefte van andere landen aan defensiematerieel. Rekening houdend met bovengenoemde omstandigheden heeft de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde industrie zich gespecialiseerd. De ondernemingen met het grootste exportaandeel in hun militaire productie fabriceren voornamelijk technologisch hoogwaardige componenten en subsystemen. Uitzondering hierop is de maritieme sector, die wel nog volledige producten van de tekenafel tot de tewaterlating op zich neemt en daarmee bijdraagt aan de Nederlandse uitvoer van complete wapensystemen.

De sector bestaat voor het overgrote deel uit kleine en middelgrote ondernemingen die veelal actief zijn in de toeleveringsketens van de grote defensiebedrijven in Europa en de Verenigde Staten. De aan defensie- en veiligheid gerelateerde export is hoger dan de totale waarde van de afgegeven uitvoervergunningen aangezien niet alle goederen en diensten van de Nederlandse sector onder de vergunningplicht vallen.

² Tweede Kamer, vergaderjaar 2018–2019, 31 125, nr. 92

3. Procedures en uitgangspunten

3.1 Procedures

Algemeen

Vergunningen voor de uitvoer van militaire en *dual-use* goederen (goederen voor tweëerlei gebruik) worden verstrekt op grond van de Algemene Douanewet en het daarvan afgeleide exportcontrole-instrumentarium.

Bedrijven of personen die goederen en technologie willen uitvoeren die op de zgn. Gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen³ of de EU *dual-use* verordening⁴ staan, dienen bij de Centrale Dienst voor In- en Uitvoer (CDIU) een aanvraag in voor een uitvoervergunning. De CDIU, onderdeel van de Belastingdienst/Douane Groningen van het ministerie van Financiën, staat voor de verlening van uitvoervergunningen onder beleidstoezicht van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Vergunningen worden afgegeven namens de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Militaire goederen

Aanvragen voor de uitvoer van militaire goederen naar NAVO- en EU-lidstaten en daarmee gelijkgestelde landen (Australië, Japan, Nieuw-Zeeland en Zwitserland) worden in beginsel door de CDIU afgehandeld op basis van een door Buitenlandse Zaken opgestelde werkinstructie. Uitzonderingen op deze regel zijn Cyprus en Turkije. Aanvragen voor uitvoer naar deze landen worden, evenals de aanvragen voor uitvoer naar alle overige landen, ter besluitvorming voorgelegd aan het ministerie van Buitenlandse Zaken. Voor de toetsing van aanvragen aan de acht criteria vermeld in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport⁵ vraagt de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking een buitenlandpolitiek advies aan de minister van Buitenlandse Zaken. Diens advies neemt bij de besluitvorming over de afgifte van een exportvergunning een centrale plaats in.

Voor de afstoting van overtollig materieel van het ministerie van Defensie is de normale vergunningprocedure van toepassing. Het ministerie van Buitenlandse Zaken toetst dergelijke transacties, net zoals de exporttransacties van het bedrijfsleven, aan de criteria van het wapenexportbeleid. De minister van Defensie licht de Tweede Kamer in voorafgaand aan het tekenen van het verkoopcontract, over de verkoop van overtollige Nederlandse wapensystemen. Wanneer dit om commerciële redenen niet mogelijk is, informeert de minister van Defensie de Kamer direct na tekenen van het verkoopcontract.⁶

Dual-use goederen

Voor de export van *dual-use* goederen is de vergunningprocedure grotendeels hetzelfde. Het belangrijkste verschil is dat de toetsing van de aanvragen niet plaatsvindt op basis van de acht criteria vermeld in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport maar aan de criteria vermeldt in de EU *dual-use* verordening. Hierbij wordt per vergunningaanvraag

³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XG0313\(07\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020XG0313(07)&from=EN)

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009R0428-20171216&from=EN>

⁵ Publicatieblad van de Europese Unie Nr. L 335 van 13-12-2008 vanaf pag.99 (directe link <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>)

⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2007/10/16/verkoop-overtollig-defensiematerieel>

een inschatting gemaakt van het risico op ongewenst eindgebruik op basis van factoren zoals de aard van de te exporteren goederen, de aannemelijkheid van het opgegeven eindgebruik, de eindgebruiker en het land van bestemming. Daarbij wordt ook gekeken naar besluiten van VN en EU ten aanzien van die bestemming, zoals sancties en embargo's. Aan de hand van een beoordelingskader leidt deze inschatting tot een besluit over het toe- of afwijzen van de vergunningaanvraag. Uitzondering hierop zijn *dual-use* goederen die een conventioneel militair eindgebruik krijgen; die worden eveneens getoetst aan het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport. Aanvragen voor de export van *dual-use* goederen naar landen die lid zijn van de vier internationale exportcontrole regimes worden in de regel afgedaan voor de CDIU. Deze landen onderschrijven dezelfde uitgangspunten als Nederland ten aanzien van de handel in deze gevoelige goederen. Voor sommige minder gevoelige goederen of eindbestemmingen kan gebruik gemaakt worden van een uniale of nationale uitvoervergunning. Er vindt dan geen toetsing op transactieniveau plaats maar er geldt onder meer een registratie- en archiveringsplicht.

3.2 Wijzigingen in 2019

Jemen

Het Nederlandse exportcontrolebeleid kent een zogenaamd *presumption of denial* voor Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten. De *presumption of denial* houdt in dat vergunningaanvragen voor de export van militaire goederen en *dual-use* goederen met militair eindgebruik naar deze eindbestemmingen worden afgewezen tenzij onomstotelijk vaststaat dat deze goederen niet worden ingezet bij het conflict in Jemen. Aanleiding voor het aangescherpte beleid is de constatering door de *Group of Independent Eminent International and Regional Experts on Yemen* dat de strijdkrachten van Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de schendingen van humanitair oorlogsrecht in het Jemen-conflict.⁷

Sinds 2016 is een *presumption of denial* van kracht voor leveringen aan de luchtmacht en landmacht van Saoedi-Arabië. Per november 2018 is de *presumption of denial* uitgebreid naar de Verenigde Arabische Emiraten en Egypte en omvat deze alle strijdkrachten (dus naast de lucht- en landmacht ook de marine). In 2019 bleek uit nieuwe informatie over de mogelijke betrokkenheid van de Egyptische marine bij de operatie in Jemen dat de inzet van de Egyptische schepen in de Bab-el-Mandaab zeestraat is gericht op het veiligstellen van de commerciële vaart door vaarwegen rondom het Suezkanaal. Egyptische medeverantwoordelijkheid voor de *de facto* maritieme blokkade van Jemen en Egyptische betrokkenheid bij schendingen van mensenrechten en het humanitair oorlogsrecht in Jemen ligt daarom niet voor de hand. Dit was aanleiding om in juli 2019 de *presumption of denial* voor Egypte terug te draaien.⁸

Naar aanleiding van het conflict in Jemen zijn ook wijzigingen aangebracht in de Regeling algemene doorvoervergunning NL007. Deze regeling ziet toe op de doorvoer vanuit bondgenoten (EU-lidstaten, NAVO-bondgenoten plus Australië, Nieuw-Zeeland, Japan en Zwitserland) van de meeste militaire goederen. Vuurwapens, munitie en complete systemen zijn hierbij uitgezonderd. In juli 2016 werd de algemene doorvoervergunning NL007 gewijzigd waardoor deze niet meer

⁷ <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/YemenGEE/Pages/Index.aspx>

⁸ Kamerstuk 22 541, nr. 312.

gebruikt kon worden voor zendingen met als eindbestemming Jemen, Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten en Qatar. Omdat in de loop der tijd Qatar zich uit het conflict had teruggetrokken en Egypte daarentegen marineschepen voor de kust van Jemen had gestationeerd, is de NL007 in februari 2019 opnieuw aangepast: Qatar werd vervangen door Egypte als een van de algemene doorvoervergunning uitgezonderde bestemming.

Turkije

Op 11 oktober 2019 heeft het kabinet in reactie op de Turkse operatie in Noord-Syrië besloten om het Nederlandse wapenexportbeleid ten aanzien van Turkije aan te scherpen. Tot nader order worden alle nieuwe vergunningaanvragen voor de export van militaire goederen met eindbestemming Turkije aangehouden en worden er geen nieuwe vergunningen verstrekt. Dit geldt alleen voor militaire goederen en *dual-use* goederen met militair eindgebruik.

Nederland heeft daarnaast in EU-verband gepleit voor een EU-wapenembargo op Turkije. Hiervoor bleek onvoldoende draagvlak. Wel hebben de EU Ministers van Buitenlandse Zaken tijdens de Raad voor Buitenlandse Zaken d.d. 14 oktober 2019 zich gecommitteerd aan een restrictief wapenexportbeleid ten aanzien van Turkije, met bijzondere inachtneming van de vereiste dat geen exportvergunningen mogen worden afgegeven wanneer er een duidelijk risico bestaat dat de transactie bijdraagt aan regionale instabiliteit (criterium 4 van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake Wapenexport).⁹ De implementatie van deze afspraken wordt in de Raadswerkgroep COARM gecoördineerd. Het onderwerp is in verschillende opeenvolgende bijeenkomsten van de Raadswerkgroep COARM besproken.

Op 26 november 2019 is het aangescherpte beleid jegens Turkije op een aantal punten nader ingevuld (Kamerstuk 22 054, nr. 316):

- Het beleid geldt voor vergunningen met Turkije als eindbestemming. Vergunningen voor goederen die via Turkije naar een andere eindbestemming gaan, worden beoordeeld op basis van de reguliere toets van de acht criteria uit het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport.
- Turkije wordt verwijderd van de landenlijst van mogelijke eindbestemmingen voor een globale vergunning.
- Voor zendingen die voortkomen uit voorgaande leveringen (bijvoorbeeld onderhoud, vervanging en reparatie) gaat een *presumption of denial* gelden. Wanneer onomstotelijk vaststaat dat deze goederen niet in Syrië kunnen worden ingezet, zullen de vergunningen voor dergelijke zendingen op de reguliere wijze worden getoetst aan de acht criteria uit het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport.
- Bedrijven die beschikken over een geldige vergunning voor Turkije die voor de beleidswijziging is afgegeven voor goederen die mogelijk zouden kunnen worden ingezet in Syrië, zullen worden benaderd met het verzoek vrijwillig af te zien van het gebruik van deze vergunning.

Het aangescherpte beleid wordt – mede in het licht van de ontwikkelingen ter plaatse – doorgaand gemonitord. Wanneer de ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, wordt het beleid opnieuw tegen het licht gehouden. Nederland zal hierin voortdurend blijven afstemmen met EU-partners.

⁹ <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2019/10/14/council-conclusions-on-north-east-syria/>

3.3 Uitgangspunten

Aanvragen voor uitvoervergunningen van militair materieel worden per geval getoetst aan de acht criteria van het wapenexportbeleid met inachtneming van de aard van het goed, de eindbestemming, de eindgebruiker en het beoogd eindgebruik. Deze acht criteria zijn oorspronkelijk vastgesteld door de Europese Raden van Luxemburg (1991) en Lissabon (1992) en vervolgens opgenomen in een EU-Gedragscode voor de wapenexport (1998). Op 8 december 2008 nam de Raad van de Europese Unie het besluit om de tien jaar eerder tot stand gekomen EU Gedragscode om te zetten in Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie.¹⁰ De acht criteria zijn in onderstaande figuur samengevat:

Figuur 1, Acht criteria van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB.

¹⁰ Publicatieblad van de Europese Unie Nr. L 335 van 13-12-2008 vanaf pag.99 (directe link <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>)

De acht criteria¹¹ luiden, samengevat, als volgt:

1. Naleving van de internationale verplichtingen van de lidstaten van de Gemeenschap, met name door de Veiligheidsraad van Verenigde Naties en de Europese Unie uitgevaardigde sancties, de verdragen inzake non-proliferatie en andere onderwerpen, alsmede andere internationale verplichtingen.
2. Eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land.
3. De interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.
4. Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.
5. De nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan één van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.
6. Het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht.
7. Het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.
8. De verenigbaarheid van de wapenexporten met het technische en economische vermogen van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en economische middelen voor bewapening, in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.

De kern van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport bestaat uit de toetsing aan de bovengenoemde acht criteria en een mechanisme voor informatie-uitwisseling. Deze informatie-uitwisseling bestaat uit (1) een notificatieplicht aan alle lidstaten wanneer een lidstaat een vergunning afwijst en (2) een consultatieplicht wanneer een lidstaat een in essentie identieke aanvraag in behandeling heeft waarvoor een andere lidstaat eerder een aanvraag heeft afgewezen. Daarnaast hebben lidstaten ook voor tussenhandel, doorvoer, overdracht van niet-tastbare vormen van technologie en vergunningen voor productielicenties afspraken gemaakt in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport.

Albanië, Bosnië en Herzegovina, Canada, Noord-Macedonië, Georgië, IJsland, Montenegro en Noorwegen hebben zich officieel aangesloten bij de criteria en beginselen van het Gemeenschappelijk Standpunt. Noorwegen is in 2017 aangesloten op de COARM online *denial* database, waarmee het deelneemt aan de uitwisseling van informatie tussen EU-lidstaten over afgewezen vergunningaanvragen en de consultaties via dit systeem.

¹¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02008E0944-20190917&from=EN>

Nederland past de in VN-, OVSE- en EU-verband afgekondigde wapenembargo's volledig toe. De website van de Rijksoverheid¹² biedt een actueel overzicht van de nationale sanctieregelingen ter implementatie van VN- en EU- sancties, inclusief wapenembargo's. De EU stelt ook een dergelijk overzicht beschikbaar.¹³ Ter aanvulling op het overzicht op de genoemde websites, dient te worden opgemerkt dat sinds 1992 een OVSE-embargo van kracht is m.b.t. "*forces engaged in combat in Nagorno-Karabach*" (besluit van het Senior Comité – voorloper van de Permanente Raad – van 28 februari 1992).

¹² <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-sancties/documenten/rapporten/2014/04/23/sanctieregelingen-actuele-stand-van-zaken>

¹³ http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf

4. Transparantie in het wapenexportbeleid

4.1 Handel in militaire goederen

Nederland hanteert een grote mate van transparantie over de uit- en doorvoer van strategische goederen en loopt hiermee internationaal voorop. Naast de jaarlijkse rapportage middels dit rapport, publiceert Nederland in maandoverzichten kerngegevens over alle afgegeven vergunningen voor de uitvoer van militaire en *dual-use* goederen, evenals kerngegevens over de doorvoer van militaire goederen over Nederlands grondgebied. Laatstgenoemde gegevens zijn ontleend aan de verplichte meldingen over die doorvoer bij de Centrale Dienst voor In- en Uitvoer. Het kabinet heeft op de website van de Rijksoverheid alle links opgenomen naar de verschillende door Nederland opgestelde nationale en internationale rapportages.¹⁴

Het voorliggende rapport over 2019 is de drieëntwintigste rapportage sinds de notitie van februari 1998 over meer openbaarheid met betrekking tot de rapportage over de uitvoer van militaire goederen (Kamerstuk 22 054 nr. 30). Het gaat uit van de waarde van de afgegeven vergunningen per categorie militaire goederen en per bestemmingsland. Teneinde de inzichtelijkheid van de cijfers verder te vergroten, zijn per land van bestemming de categorieën van goederen nader gespecificeerd. Voorts is informatie opgenomen over de Nederlandse weigeringen tot het verstrekken van een vergunning en sondages (zie bijlage 5). Ook zijn de gegevens over verstrekte vergunningen voor doorvoer opgenomen in dit jaarrapport (bijlage 4).

Sinds de jaren '90 publiceert een groeiend aantal landen een nationaal jaarrapport inzake wapenexport¹⁵. Binnen deze groep landen behoort Nederland nog steeds tot de top van meest transparante landen. Zo staat Nederland in de *The Small Arms Trade Transparency Barometer 2019* op de tweede plek en heeft een van de hoogste score op het onderdeel *comprehensiveness* (reikwijdte van rapportages, waaronder doorvoer, tijdelijke uitvoer, etc.).¹⁶ Nederland steunt daarnaast al enige jaren de ATT-monitor die in kaart brengt hoe veel landen voldoen aan hun rapportageverplichtingen op het terrein van wapenexport.¹⁷ Ook heeft Nederland in VN-verband een resolutie gesponsord die aandacht vraagt voor transparantie en openheid op dit terrein (zie ook paragraaf 9.5).

¹⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/rapportages-dual-use-en-militaire-goederen>

¹⁵ SIPRI Yearbook 2015

¹⁶ <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/S-Trade-Update/SAS-Trade-Update-2019.pdf>

¹⁷ <https://attmonitor.org/en/>

Versnelde rapportage aan de Tweede Kamer

Sinds 2012 worden nieuwe vergunningen voor definitieve uitvoer van complete systemen met een waarde boven de € 2 miljoen, bestemd voor andere landen dan Australië, Japan, Nieuw-Zeeland, Zwitserland of een lidstaat van de EU of de NAVO, binnen twee weken na het besluit en voorzien van een toelichting al dan niet vertrouwelijk aan de Kamer genotificeerd. Met betrekking tot verslagjaar 2019 waren er twee transacties die voor versnelde rapportage in aanmerking kwamen. In één geval is de Kamer vanwege een omissie in de interne verzendprocedure van het ministerie per abuis niet binnen de afgesproken termijn genotificeerd. Zodra dit werd ontdekt is de brief alsnog verstuurd (Kamerstuk 22 054, nr. 326). Beide brieven zijn opgenomen in bijlage 8.

4.2 Handel in *dual-use* goederen

Daarnaast is een overzicht opgenomen met de belangrijkste statistieken van de export van *dual-use* goederen buiten de EU. Het betreft o.a. het totaal aantal afgegeven en afgewezen uitvoervergunningen (bijlage 7).

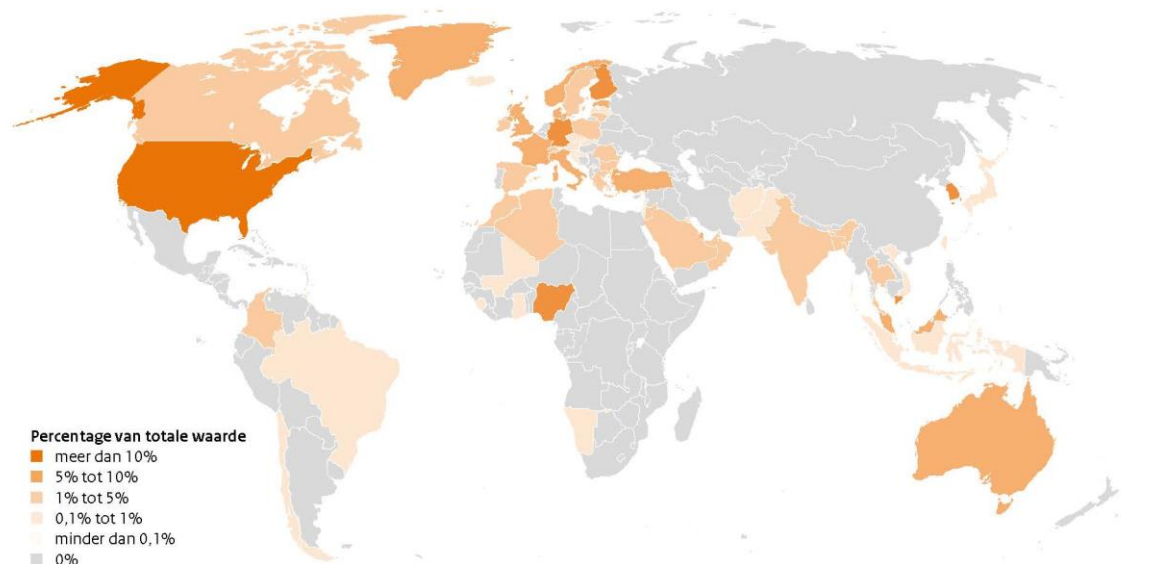
4.3 Procedures

Naast dit rapport over de Nederlandse uitvoer van militaire goederen in 2019, wordt ook op andere wijze informatie verschaft over het wapenexportbeleid. Zo publiceert het ministerie van Buitenlandse Zaken via de website www.rijksoverheid.nl/exportcontrole het '*Handboek Strategische Goederen*'. Dit handboek is bedoeld voor personen, bedrijven en instellingen die in de praktijk met procedures voor de in- en uitvoer van strategische goederen te maken hebben. Het handboek geeft informatie over de doelstellingen van het beleid, de toepasselijke wettelijke regelingen en procedures en allerlei praktische informatie. Het handboek wordt regelmatig herzien in het licht van de (inter)nationale ontwikkelingen.

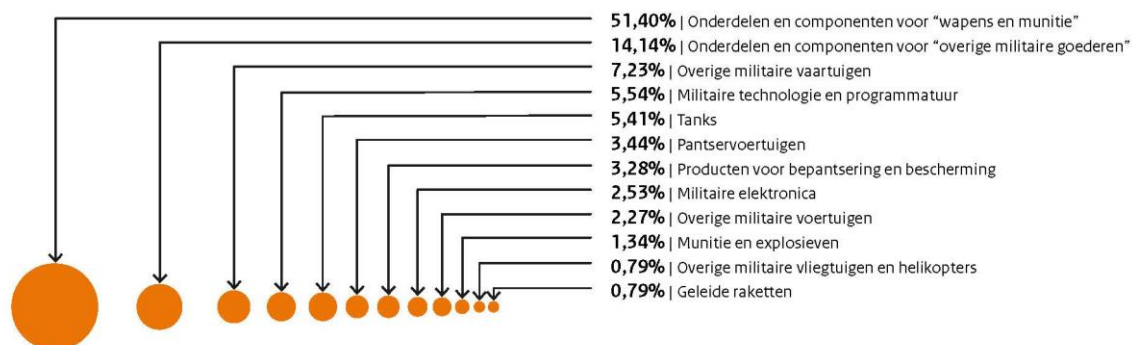
5. De Nederlandse wapenexport in 2019

Vergunningen wapenexport 2019

In 2019 werd voor € 923 miljoen aan wapenexportvergunningen afgegeven.

N.B.: Niet-landspecifieke, globale vergunningen voor bondgenoten besloegen 19,8% van het totaal. Deze zijn niet in bovenstaande kaart opgenomen.

Figuur 2, Grafisch overzicht van afgegeven vergunningen naar eindbestemming en categorie goed.

De totale waarde van de afgegeven vergunningen in 2019 bedroeg, afgerond op twee cijfers na de komma, € 923,00 miljoen. Dat is meer dan in het voorgaande jaar, toen de totale waarde uitkwam op € 750,93 miljoen. In onderstaande tabel wordt uiteengezet wat de regionale verdeling is van deze afgegeven vergunningen in 2019. De indeling in regio's volgt de regionale indeling van de jaarrapporten van de EU over wapenexport, die te vinden zijn op de betreffende pagina van de EU-website.¹⁸

¹⁸ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8472/arms-export-control_en

Tabel 2, Verdeling per regio.

Regio	Waarde afgegeven vergunningen (x mln.)	Percentage (%)
Noord-Afrika	6,83	1%
Sub-Sahara Afrika	67,26	7%
Noord-Amerika	273,07	30%
Centraal Amerika en Caraïben	0,27	0%
Zuid-Amerika	2,03	0%
Centraal Azië	-	-
Noord-Oost Azië	49,93	5%
Zuid-Oost Azië	15,84	2%
Zuid-Azië	9,59	1%
Europese Unie	226,99	25%
Overige Europese landen	42,94	5%
Midden-Oosten	33,47	4%
Oceanië	11,54	1%
Globaal	0,66	0%
Overig EU/NAVO+	182,53	20%
< €10.000,-	0,04	0%
Totaal	923	

Op de eerste plaats in de top 5 van landen van eindbestemming met de grootste vergunningwaarden staat de VS (€ 271 miljoen) met vooral vergunningen voor toeleveranties aan de producenten van militaire vliegtuigen.

Op de tweede plaats komt de verzamelpost EU/NAVO+ (€ 183 miljoen). Onder deze post vallen globale vergunningen die het toestaan om componenten van (vooral) militaire vliegtuigen of militaire voertuigen te leveren aan meerdere bondgenoten, meer in het bijzonder EU-lidstaten, NAVO-bondgenoten, alsook aan Australië, Nieuw-Zeeland, Japan en Zwitserland.

Op de derde plaats volgt Duitsland (€ 88 miljoen). Het gaat hierbij vaak om toeleveranties van onderdelen en componenten voor de Duitse producenten van militaire voertuigen.

Op de vierde plaats komt Nigeria (€ 67 miljoen). Het gaat hierbij om de levering van een landingsschip aan de Nigeriaanse marine. Het schip zal worden ingezet voor patrouilletaken, bescherming van de territoriale wateren en de Exclusieve Economische Zone, inzet bij anti-piraterij- en anti-smokkelactiviteiten, visserij-inspecties en niet-offensieve militaire taken als noodhulp, evacuatie van burgers en logistieke ondersteuning.

Op plaats vijf komt Finland (€ 51 miljoen) hetgeen vrijwel volledig gerelateerd is aan de levering van afgestoten Leopard II tanks en onderdelen daarvan door het Ministerie van Defensie.

De Nederlandse uitvoer van militaire goederen bestond in 2019 voor 77% uit componenten.

Er werd in 2019 echter ook een vergunning afgegeven voor systeemleveranties met als land van eindbestemming een niet-bondgenoot, te weten communicatiesystemen met inbegrip van software, gereedschap, test- en meetapparatuur en overige bijbehorende diensten aan Qatar (€ 8,53 miljoen). Daarnaast is overtollig defensiematerieel (50 DAF-vrachtwagens, 10 voertuigen pantserrupsinfanterie, 200 generatoren, 50 containers en reservedelen en gereedschappen voor de pantservoertuigen en reservedelen voor de vrachtwagens) afgestoten aan een niet-bondgenoot, te weten de Jordaanse krijgsmacht (€ 2,71 miljoen). Over deze leverantie is versneld gerapporteerd aan de Tweede Kamer. De betreffende rapportagebrieven zijn opgenomen in bijlage 8.

De vergunningwaarde voor de uitvoer van militaire goederen vormde iets meer dan 0,15% van de totale waarde van de Nederlandse uitvoer van goederen in 2019 (€ 516,02 miljard). Voor de internationale vergelijking van dit percentage is het van belang te weten dat in Nederland niet alleen de uitvoer van het Nederlandse bedrijfsleven vergunningplichtig is, maar dat de overheid zelf ook een vergunning voor de uitvoer van militaire goederen moet aanvragen. Alleen het eigen materieel van Nederlandse krijgsmachtonderdelen dat voor oefeningen of internationale operaties naar het buitenland gaat, is uitgezonderd van de uitvoervergunningplicht. Afstoting van Nederlands defensiematerieel aan derde landen is – anders dan in sommige andere landen – dus wel opgenomen in de cijfers.

Uitgelicht: internationale trends

Op 9 maart verscheen het rapport van het *Stockholm International Peace Research Initiative (SIPRI)* over mondiale wapenhandel trends in de periode 2015-2019.

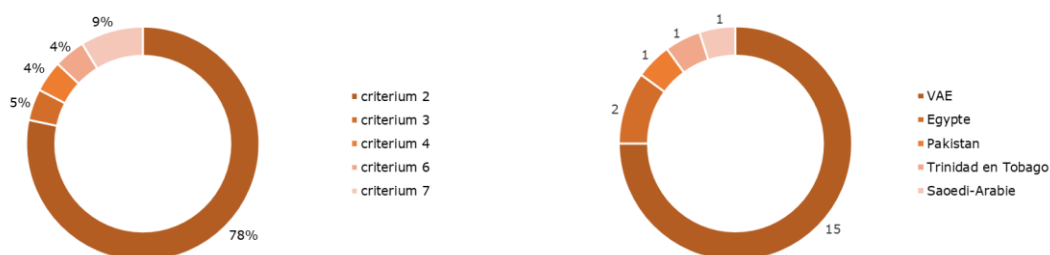
Het rapport constateert in de periode 2015-2019 een toename van 20% in het volume van de mondiale wapenhandel t.o.v. de periode 2005-2009, wat resulteert in het hoogste mondiale wapenhandel volume sinds de Koude Oorlog. De stijgende vraag naar wapens vloeit voort uit met name conflicten in het Midden-Oosten en Azië.

De drie grootste wapenexporteurs in de periode 2015-2019 zijn de VS, Rusland en Frankrijk met respectievelijk 36%, 21% en 7,9% van de mondiale wapenexport. Frankrijk steeg hiermee boven de Chinese wapenexport uit, dat in de periode 2010-2014 wereldwijd op plek 3 stond. De drie grootste wapenimporteurs van deze periode zijn Saudi-Arabië, India en Egypte, met respectievelijk 12%, 9,2% en 5,8% van de mondiale wapenimport.

Nederland is in de periode – net als bij de voorgaande meting – de 11e wapenexporteur (1,9% van de mondiale wapenexport) en staat op plek 38 qua wapenimporten (0,6% van de mondiale wapenimport).

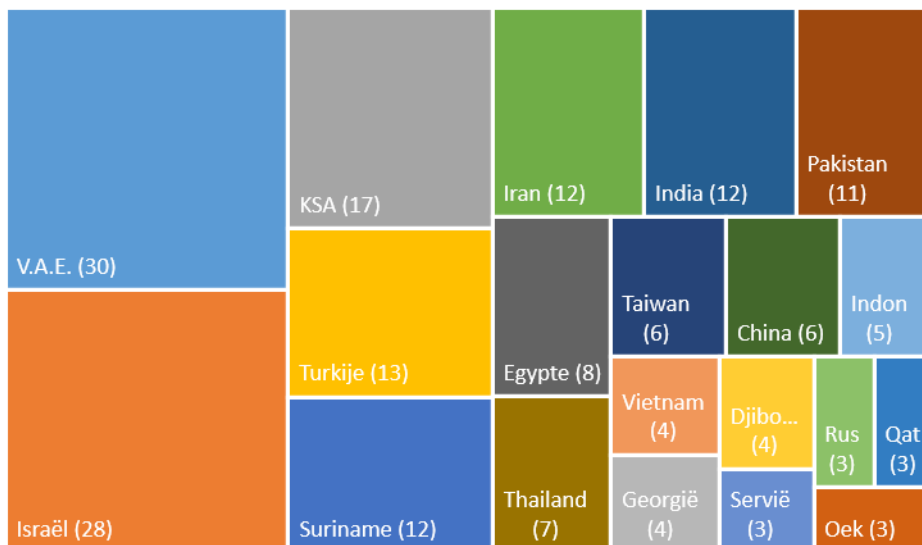
5.2 Afgewezen vergunningaanvragen

In 2019 zijn in totaal 20 aanvragen voor uitvoervergunningen voor militaire goederen afgewezen. Het volledige overzicht van de afgewezen aanvragen staat in bijlage 5. In onderstaande figuren is de verdeling van afgewezen aanvragen naar eindbestemming en naar reden van afwijzing weergegeven.

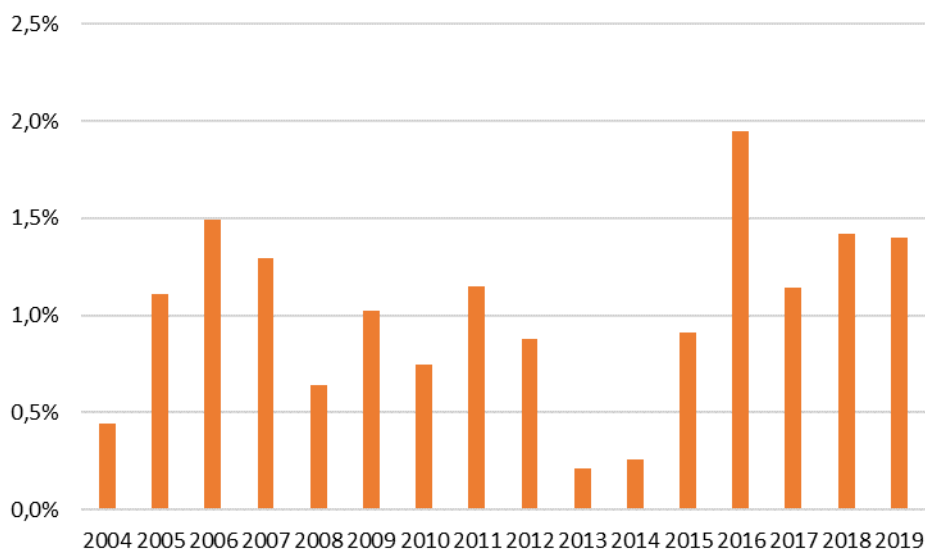
Figuur 3, Afgewezen vergunningaanvragen 2019 naar afwijzingsgrond en bestemming.

Bijna 80% van de vergunningen zijn afgewezen op grond van criterium 2: eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming en naleving van het humanitair oorlogsrecht door dat land. Een groot deel van de afgewezen aanvragen waren het gevolg van de extra kritische toetsing naar aanleiding van de door Saoedi-Arabië geleide interventie in Jemen. De overige aanvragen hadden betrekking op Pakistan, Egypte en Trinidad en Tobago. De geografische spreiding van afgewezen aanvragen is weergegeven in onderstaande figuur. De spreiding in 2019 wijkt daar niet duidelijk van af. Twee van de afgewezen vergunningaanvragen hadden betrekking op doorvoorzendingen.

Figuur 4, Top-25 afgewezen vergunningaanvragen 2004-2019 naar bestemming.

Het aantal afgewezen vergunningaanvragen in 2019 (20) was vergelijkbaar met voorgaande jaren (2018 (19); 2017 (15); 2016 (28); 2015 (15); 2014 (4)). De onderstaande figuur geeft ter referentie het percentage afgewezen vergunningaanvragen van het totaal aantal aanvragen over de periode 2004-2019.¹⁹ In 2019 zijn ook twee sondages (proefaansvragen) afgewezen. Sondages geven bedrijven in een vroeg stadium van contractonderhandelingen een indicatie of de voorgenomen transactie in aanmerking komt voor een exportvergunning. De toetsing vindt op gelijke wijze plaats als de toetsing voor een reguliere exportvergunning. Voor de daadwerkelijke transactie (dus bij levering) dient alsnog een exportvergunning te worden aangevraagd.

Figuur 5, Denial rate 2004-2019.

¹⁹ Het aantal afgewezen vergunningen wordt uitgedrukt als percentage van het totaal aantal aangevraagde vergunningen. Dit omvat mede de vergunningen die zijn aangevraagd met als eindbestemming EU/NAVO+-landen. Deze vergunningaanvragen worden door het CDIU zelfstandig afgedaan (zie paragraaf 3.1). Aanvragen met eindbestemming EU/NAVO+ vormen zo'n 79% van het totaal aantal aanvragen.

6. Relevante ontwikkelingen in de Europese Unie

6.1 Raadswerkgroep conventionele wapenexport COARM

EU-samenwerking inzake exportcontrole op conventionele wapens vindt hoofdzakelijk plaats in de Raadswerkgroep conventionele wapenexport, COARM. Namens Nederland nemen vertegenwoordigers van het ministerie van Buitenlandse Zaken deel aan COARM-vergaderingen. In COARM wisselen de lidstaten in het kader van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) van de EU informatie uit over hun wapenexportbeleid en trachten zij dit beleid en de daarop betrekking hebbende procedures beter op elkaar af te stemmen. Hiermee wordt gezorgd voor een afgestemd beleid en wordt gestreefd naar de creatie van een *level playing field*. De basis hiervoor is het EU-Gemeenschappelijk Standpunt (GS), dat op 8 december 2008 door de Raad werd vastgesteld.²⁰

EU inzet Wapenhandelsverdrag

De vergaderingen van COARM in 2019 richtten zich onder andere op de voorbereiding van de vijfde *Conference of States Parties* (26-30 augustus 2019, Geneve) van het Wapenhandelsverdrag (*Arms Trade Treaty*). Zo is er onder andere een demarche georganiseerd vanuit de EU naar een aantal Aziatische landen om het belang van toetreding tot het Wapenhandelsverdrag te onderstrepen. Nederland heeft hieraan bijgedragen. De Nederlandse inzet ten aanzien van de ATT wordt nader beschreven in paragraaf 9.4.

Herziening Gemeenschappelijk Standpunt

De evaluatie van de uitvoering van het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport en de verwezenlijking van de doelstellingen ervan is in 2019 afgerond. Nederland heeft hierbij een actieve rol vervuld, onder andere als voorzitter van één van de vier werkgroepen. Het herziene Gemeenschappelijk Standpunt is in september 2019 gepubliceerd. U bent hierover in november 2019 schriftelijk geïnformeerd (Kamerstuk 22 054, nr. 315). Zoals reeds in het jaarrapport van 2018 is gemeld, bleken de meeste EU-lidstaten tevreden te zijn met het huidige EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport en was er weinig animo om dit standpunt verder te ontwikkelen en de implementatie daarvan verder te harmoniseren. Zo was er geen draagvlak voor het toevoegen van een apart criterium over corruptiebestrijding (conform de motie-Karabulut) of een apart criterium over democratie naar Zweeds voorbeeld. Wel is er – mede dankzij Nederlandse inzet – meer aandacht voor corruptie in de eveneens herziene gebruikersgids behorende bij het Gemeenschappelijk Standpunt. Daarnaast hebben lidstaten zich in de herziening verbonden aan een tijdige EU-brede rapportage over afgegeven vergunningen voor de export van militaire goederen. In de Raadsconclusies behorende bij het herziene Gemeenschappelijke Standpunt is – mede op initiatief van Nederland – bevestigd dat het Gemeenschappelijk Standpunt streeft naar een hoge gemeenschappelijke standaard bij de implementatie van het standpunt en dat de Raad blijft streven naar maximale convergentie tussen lidstaten op het terrein van wapenexportcontrole.

²⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02008E0944-20190917&from=EN>

Samen met het herziene Gemeenschappelijke Standpunt is ook een agenda voor toekomstig werk in de COARM afgesproken. Zo hebben lidstaten afgesproken verder te werken aan transparantie ten aanzien van de handel in militaire goederen en de versterking van de Europese technologische en industriële basis op defensiegebied in het kader van het Gemeenschappelijk Europees Defensie- en Veiligheidsbeleid.

Het Gemeenschappelijk Standpunt wordt in 2024 opnieuw tegen het licht gehouden.

EU Outreach activiteiten

Daarnaast spreekt de COARM regelmatig over verschillende *outreach* activiteiten, waarlangs in EU verband wordt bijgedragen aan kennisontwikkeling en de opbouw van beleid, wetgeving en instituties op het terrein van exportcontrole in partnerlanden. In 2019 is onder andere besloten tot voortzetting van EU-steun aan het *I-Trace* programma: een mondiaal rapportage- en traceermechanisme dat aangetroffen illegale conventionele wapens en munitie herleidt tot het bronland met het doel om het risico op omleiding of illegale overdracht van deze wapens te beperken.²¹ Daarnaast is in 2019 gestart met de discussie over voortzetting van het COARM *outreach* programma dat erop is gericht de bekendheid van het EU gemeenschappelijk standpunt in nabuurschapslanden te vergroten. Het huidige programma loopt medio-2020 af en er zal naar verwachting in het najaar van 2020 een besluit worden genomen over de voortzetting van dit programma. Ook experts van de Nederlandse douane (team POSS) leveren regelmatig een bijdrage aan de EU-*outreach* programma's. Zo heeft in september 2019 een delegatie uit de Filipijnse exportcontroleautoriteiten een meerdaags werkbezoek gebracht aan de Rotterdamse havens in het kader van het EU ATT-*outreach* programma. Dit programma richt zich op landen die assistentie nodig hebben bij de implementatie van het Wapenhandelverdrag. De Filipijnse delegatie is tijdens dit bezoek getraind in de relevante wetgeving en de Nederlandse praktijk inzake handhaving van exportcontrole op strategische goederen. Ten slotte is een Raadsbesluit genomen over een nadere dialoog en samenwerking tussen Europa, Afrika en China over het voorkomen van de omleiding van wapens en munitie in Afrika.²² In dit project zal een gezamenlijke, niet-gouvernementele werkgroep van deskundigen worden opgericht die zich zal inzetten voor het vergroten van het bewustzijn over, betrokkenheid bij en internationale samenwerking om de omleiding van wapens en munitie in Afrika te voorkomen.

EU uitwisseling van beleid en praktijk

Net als in voorgaande jaren heeft de COARM gesproken over verschillende specifieke bestemmingen, zoals de landen betrokken in het Jemen conflict, India, Pakistan, Oekraïne, Rusland, Oeganda, Turkije en Libië. Op basis van de conclusies van de Raad voor Buitenlandse Zaken d.d. 14 oktober 2019 waarin lidstaten zich verbonden aan een restrictief wapenexportbeleid ten aanzien van Turkije, is het exportcontrolebeleid ten aanzien van Turkije een vast agendapunt in de COARM.

²¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019D2191&from=EN>

²² <https://op.europa.eu/nl/publication-detail/-/publication/dab9d605-b4f5-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-nl/format-HTML>

Ook op andere vlakken dan gevoelige bestemmingen heeft de COARM ervaringen en *best practices* uitgewisseld. Hierbij valt te denken aan vragen over welke goederen worden aangemerkt als militair (indelingsvraagstukken), de uitleg en handhaving van wapenembargo's, relevante ontwikkelingen in nationaal beleid zoals het bilaterale akkoord tussen Frankrijk en Duitsland inzake wapenexportcontrole²³ of exportbevordering van de veiligheids- en defensie-industrie. De COARM besprak in 2019 ook Europese dossiers uit andere Raadswerkgroepen die raakvlakken hebben met het werk van de COARM, zoals het Europese Defensiefond en de Europese Vredesfaciliteit. Over de algemene Nederlandse inzet in deze dossiers is de Kamer middels de betreffende BNC-fiches en tijdens Algemeen Overleggen geïnformeerd.²⁴ Specifiek ten aanzien van wapenexport heeft het Ministerie aangegeven Europese samenwerkingsverbanden ter ontwikkeling van nieuwe technologie of goederen in het kader van het Europese Defensiefonds te zullen ondersteunen door via een algemene vergunning dubbele exportcontrole binnen de EU te voorkomen. Een dergelijke vereenvoudiging via een algemene vergunning wordt momenteel ook al toegepast in het kader van de F-35. Ten aanzien van de Europese Vredesfaciliteit voorziet het voorstel in de mogelijkheid om militaire goederen aan partners te leveren. Nederland vindt dat een besluit tot het financieren van dergelijke middelen een zorgvuldige afweging vergt. Hierbij valt te denken aan afdoende waarborgen voor de betrokkenheid van alle lidstaten bij besluitvorming hierover, degelijke conflict- en risicoanalyses inclusief aandacht voor mensenrechten en met inachtneming van relevante VN-resoluties, voorwaarden die de EU hieraan wil verbinden en modaliteiten voor monitoring, rapportage en bijsturing. Nederland zet zich hiervoor in. Nederland financiert in dit kader in de periode 2019-2020 nader onderzoek door het VN instituut voor ontwapeningsonderzoek UNIDIR naar een betere integratie van exportcontrole aspecten in conflictpreventie en conflictmanagement. De onderhandelingen over de Europese Vredesfaciliteit zijn nog gaande en worden naar verwachting in 2020 afgerond.

Nederland draagt actief bij aan de Europese afstemming over bovenstaande onderwerpen. Een groot deel van de onderwerpen zijn door Nederland geagendeerd. Nederland is sterk voorstander van verdere harmonisatie op EU-niveau, zolang dit niet tot een *race to the bottom* maar juist tot een *race to the top* leidt.

EU afstemming met stakeholders

De COARM consulteert ten slotte regelmatig met relevante stakeholders. In oktober 2019 is er een COARM-bijeenkomst geweest met het Europese bedrijfsleven (oktober). In mei 2019 heeft een gemeenschappelijk sessie met NGOs plaatsgevonden. Daarnaast hebben in de loop van 2019 consultaties plaatsgevonden tussen de COARM en de voorzitter van het Wapenhandelverdrag, de VS, vertegenwoordigers uit het Europees Parlement en de voorzitter van de *dual-use* werkgroep.

²³ <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Meldung/2019/20191025-ausfuhrkontrollen-im-ruestungsbereich.html>.

²⁴ Kamerstuk 22 112 nr. 2676 (EDF) en Kamerstuk 22 112, nr. 2681 (EPF).

6.2 EU-jaarrapportage inzake wapenexport 2019

Op 31 november 2019 heeft de Raad het 21^e EU-jaarrapport inzake wapenexport aangenomen²⁵, waarin verslag wordt gedaan van de in COARM besproken onderwerpen. Het rapport bevat daarnaast gedetailleerde, statistische informatie over de uitvoer van militair materieel door de EU-lidstaten in 2018.²⁶ Het blijft een uitdaging om de rapportage van alle 28 lidstaten op tijd af te ronden. In de herziening van het Gemeenschappelijk Standpunt in 2019 is een duidelijke en bindende deadline afgesproken voor de aanlevering van de data door lidstaten. Het doel is een meer uniforme en tijdige aanlevering van de data en daarmee een betere en tijdigere publicatie. Nederland blijft zich voor dit doel inzetten.

In het rapport zijn per land van bestemming gegevens opgenomen over de uitvoerende EU-lidstaat, de aantallen afgegeven vergunningen, de waarde van de afgegeven vergunningen en afgewezen vergunningaanvragen. De gegevens zijn opgesplitst per categorie van de Gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen. Daarnaast wordt deze informatie ook weergegeven per regio en wereldwijd.

In het EU-jaarrapport zijn ook separate tabellen opgenomen met overzichten van leveranties aan internationale missies (VN-missies). In het rapport staat tenslotte het aantal toegekende en afgewezen vergunningen voor tussenhandeldiensten (*brokering*) en het aantal door EU-partners gevoerde consultaties.

In totaal is voor **€ 169,1 miljard** aan wapenexportvergunningen afgegeven door EU-lidstaten in 2018. Frankrijk was de grootste exporteur met € 135,6 miljard. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat Frankrijk in 2014 het vergunningensysteem heeft aangepast waardoor vergunningen voor *potentiële* orders ook worden meegenomen in het totaal. Dit cijfer is dus zeer waarschijnlijk een overschatting, de daadwerkelijke contractwaarde (waar vergunningen voor worden afgegeven) zal lager liggen.

Nederland staat in 2018 op plek 11 van de Europese Unie. Dat is een plek lager dan in 2017 toen de Nederlandse uitvoer € 805 miljoen bedroeg. De onderstaande tabel geeft een totaaloverzicht per land van de afgegeven vergunningenwaarde in 2018 en het percentage van het EU-totaal.

²⁵ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1578060003872&uri=OJ:JOC_2019_437_R_0001

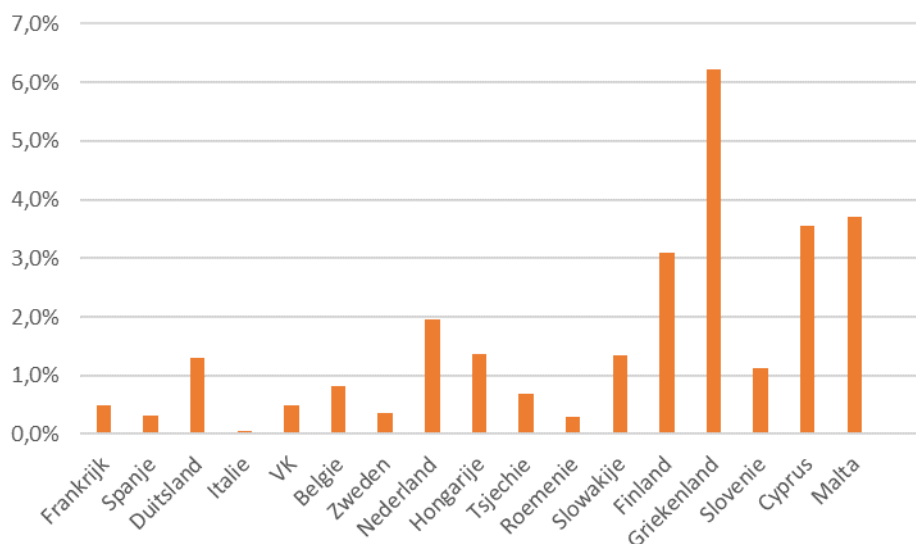
²⁶ Het EU-jaarrapport gaat in tegenstelling tot deze rapportage niet over het jaar 2019.

Tabel 3, Europese wapenexport in 2018

Land	Waarde afgegeven vergunningen	Percentage (%)
Frankrijk	€ 135.640.570.061	80,23%
Spanje	€ 11.403.946.810	6,75%
Duitsland	€ 4.824.416.573	2,85%
Italië	€ 4.778.921.065	2,83%
Verenigd Koninkrijk	€ 3.161.110.432	1,87%
Polen	€ 1.556.684.698	0,92%
Oostenrijk	€ 1.514.660.820	0,90%
Belgie	€ 1.163.573.321	0,69%
Bulgarije	€ 1.047.921.494	0,62%
Zweden	€ 824.752.587	0,49%
Nederland	€ 642.816.782	0,38%
Hongarije	€ 396.252.902	0,23%
Tsjechië	€ 390.102.790	0,23%
Kroatië	€ 381.515.963	0,23%
Denemarken	€ 265.732.423	0,16%
Roemenië	€ 204.156.314	0,12%
Slowakije	€ 188.859.730	0,11%
Finland	€ 175.525.044	0,10%
Portugal	€ 171.866.731	0,10%
Griekenland	€ 132.748.511	0,08%
Slovenië	€ 64.540.489	0,04%
Litouwen	€ 44.740.598	0,03%
Estland	€ 37.041.444	0,02%
Ierland	€ 32.510.305	0,02%
Letland	€ 10.991.620	0,01%
Cyprus	€ 1.503.633	0,00%
Malta	€ 230.340	0,00%
Luxemburg	€ 148.061	0,00%
Totaal	€169.057.841.541	

Noot: De waarde van afgegeven vergunningen van Nederland in 2018 zoals vermeld in de EU-rapportage wijkt af van de nationale rapportage. Dit komt omdat in de EU-rapportage geen rekening is gehouden met de waarde van globale vergunningen.

Uit het jaarrapport van de EU blijkt verder dat door EU-lidstaten in totaal 39.323 vergunningen zijn afgegeven en dat 301 vergunningsaanvragen zijn afgewezen en genotificeerd. Dit aantal afgewezen vergunningen is iets lager dan in 2016 (318) en 2017 (314). Figuur 6 geeft de *denial rate* zoals gerapporteerd door verschillende EU-lidstaten. Niet alle EU-lidstaten hebben vergunningen afgewezen of geven inzicht in de mate waarop zij vergunningen afwijzen.

Figuur 6, Denial rate in verschillende EU-landen in 2018.

Het aantal consultaties over afgewezen vergunningen tussen EU-lidstaten kwam uit op 100. Dat is een daling ten opzichte van het voorgaande jaar (137). In 2018 is Nederland betrokken geweest bij in totaal 17 consultaties. Zeven consultaties waren door Nederland geïnitieerd en Nederland is tien keer door andere lidstaten geconsulteerd. In 2019 was Nederland betrokken bij 22 consultaties, waarvan 11 op initiatief van Nederland en 11 op initiatief van een andere lidstaat.

6.3 Raadswerkgroep *dual-use* goederen

Nadat de Europese Commissie op 28 september 2016 een voorstel publiceerde voor de herziening van de *dual-use* verordening werd in 2017 een eerste lezing van artikelen afgerond en in 2018 per thema dieper ingegaan op de concrete teksten. In juni 2019 kwam de Raad een mandaat overeen. Ondanks druk van met name Nederlandse zijde, werd in de Raad geen meerderheid behaald voor opname van cybersurveillancetechnologie als onderdeel van de *dual-use* verordening in het mandaat. Gedurende de - in de tweede helft van 2019 - lopende onderhandelingen over de herziening van de EU *dual-use*-verordening tussen de Raad, de Commissie en het Europees Parlement bleef Nederland zich inzetten voor opname van cybersurveillance in relatie tot voorkomen van mensenrechtenschendingen in de tekst van de verordening. Dit betekende dat Nederland het thema bleef agenderen in de raadswerkgroep en bilateraal contact onderhield met EU-lidstaten om te zoeken naar oplossingen die aanvaardbaar zijn voor de Raad. De Raad bleef in 2019 echter verdeeld op dit onderwerp. Dit is mede ingegeven door de complexiteit van de materie die zich niet laat vatten in een enkele definitie, o.a. door de snelheid van technologische ontwikkelingen.

Parallel aan de Brusselse discussie werd eind 2019 in het Wassenaar Arrangement (WA) een belangrijke stap gezet. In aanvulling op reeds gecontroleerde cybersurveillancegoederen werd besloten om programmatuur voor cybersurveillance onder exportcontrole te brengen. Het gaat daarbij om de toevoeging van onder andere monitoringcentra die communicatie van computer- en telecomnetwerken kunnen monitoren en analyseren, gericht op het volgen van

personen en groepen. Deze goederen en technologie worden in 2020 overgenomen in de EU *dual-use* verordening bij de jaarlijkse actualisering van de controlelijsten.

Nadat eind 2019 in het WA cybersurveillancetechnologie deels onder exportcontrole werd gebracht, is niet uit te sluiten dat dit de onderhandelingen over opname van cybersurveillance-goederen in relatie tot het voorkomen van mensenrechtenschendingen in de *dual-use* verordening, positief zal beïnvloeden.

Nederland steunt een modernisering van de *dual-use* verordening. Nederland kijkt daarbij kritisch naar de praktische toepasbaarheid en uitvoerbaarheid van de verschillende onderdelen van het voorstel. Nadruk licht daarbij op voorkomen van verstoring van het wereldwijd gelijke speelveld en het beperken van de administratieve lasten voor het bedrijfsleven en de overheid.

Met het mandaat beoogt de Raad wijzigingen aan te brengen in het EU-exportcontrolesysteem die noodzakelijk zijn in het licht van veranderende technologische, economische en politieke omstandigheden. Daarnaast beoogt de Raad met het mandaat de huidige regels van de *dual-use* verordening te vereenvoudigen en verbeteren. Ten slotte ziet het mandaat toe op een verdere optimalisatie van de EU-vergunningsstructuur, meer in het bijzonder op:

- Verdere harmonisatie van de vergunningsprocedure, door de introductie van een aantal nieuwe algemene EU-exportvergunningen;
- Verdergaande transparantie vanuit de EU lidstaten in rapportages aan de Europese Commissie over nationale activiteiten op exportcontrole; en
- Harmonisatie van de controle op het leveren van de technische bijstand.

7. Overige relevante ontwikkelingen internationaal

Ook buiten de EU spelen diverse onderwerpen die relevant zijn voor het wapenexportbeleid.

7.1 Wapenhandelsverdrag (*Arms Trade Treaty*)

Essentieel onderdeel van het Wapenhandelsverdrag (*Arms Trade Treaty*, ATT) is de verplichting voor Statenpartijen om te beschikken over een nationaal exportcontrolesysteem. De som van deze nationale exportcontrolesystemen dient uiteindelijk bij te dragen aan een meer verantwoorde internationale wapenhandel. De toetsingscriteria uit het ATT komen overeen met een aantal van de criteria zoals die reeds gelden onder het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake wapenexport: internationale embargo's, geen medewerking aan schendingen van het internationaal oorlogsrecht of mensenrechten, en het risico op omleiding.

Het verdrag heeft in 2019 haar 5-jarige bestaan bereikt: op 24 december 2014 trad het verdrag in werking. Per augustus 2020 waren 110 landen partij bij het Verdrag nadat in 2019 Palau, Libanon, Botswana, Canada en de Malediven zijn toegetreden en in 2020 Namibië, China, Afghanistan, São Tomé en Príncipe en Niue zijn toegetreden.²⁷ Eenendertig andere landen hebben het Verdrag ondertekend, maar nog niet geratificeerd.²⁸ De Verenigde Staten heeft in juli 2019 genotificeerd niet langer voornemens te zijn om partij te worden van het ATT en zich daarmee niet langer gebonden te voelen aan de verplichtingen die voortkomen uit de ondertekening van het verdrag door de VS in 2013. Nederland en de EU blijven zich ervoor inzetten dat meer landen toetreden tot het ATT.

Nederland heeft actief bijgedragen aan de vijfde *Conference of States Parties* op 26-30 augustus 2019 in Geneve (Zwitserland) en de daaraan voorafgaande werkgroepvergaderingen. Speciaal thema bij deze conferentie was *gender* en *gender-based violence*. Nederland heeft een inhoudelijke en financiële bijdrage geleverd aan een eerste overzicht van de manieren waarop landen met *gender* en *gender-based violence* rekening houden in hun beoordelingen van vergunningaanvragen.²⁹ Nederland doet dit in het kader van de beoordeling van de mensenrechtensituatie in het ontvangende land (criterium 2). Nederland is daarnaast in 2019 lid geweest van de *Management Committee* van het Wapenhandelsverdrag, dat verantwoordelijk is voor het opstellen en handhaven van de financiële kaders van het verdrag. Nederland heeft zich in de *Management Committee* ingezet voor een solide financiële basis van het Verdrag in de eerste jaren van inwerkingtreding, zodat de implementatie van het verdrag niet in het gedrang komt. Daarbij is het van belang dat alle statenpartijen aan hun betalingsverplichtingen (contributies) voldoen.

²⁷ <https://www.thearmstradetreaty.org/treaty-status.html?templateId=209883>

²⁸ <https://thearmstradetreaty.org/treaty-status.html?templateId=209883>.

²⁹ https://attmonitor.org/en/wp-content/uploads/2019/07/EN_ATT_Monitor-Report-2019_Online.pdf

Nederland heeft daarnaast wederom een financiële bijdrage geleverd aan het ATT *Sponsorship Program* dat ontwikkelingslanden in staat stelt om experts uit de hoofdsteden af te vaardigen naar de multilaterale ATT-bijeenkomsten. Nederland is van mening dat het juist bij de werkgroepvergaderingen over de implementatie van het Verdrag, en de werkgroepvergaderingen over de rapportageverplichtingen van het Verdrag, belangrijk is dat experts uit hoofdsteden aanwezig zijn. Daarnaast heeft Nederland een meerjarige financiële bijdrage gedaan aan de ATT monitor³⁰ die de implementatie van het verdrag, met name op het terrein van transparantie en rapportage, in kaart brengt. Nederland zet zich ervoor in dat alle landen hun verplichtingen ten aanzien van transparantie nakomen. De jaarlijkse ATT-rapportages van Nederland is openbaar.³¹ Ook ondersteunt Nederland ontwikkelingslanden bij de toetreding en implementatie van het verdrag via een meerjarige bijdrage aan het ATT-*Voluntary Trust Fund*.³²

7.2 VN-Wapenregister en transparantie in wet- en regelgeving

VN-Wapenregister³³

Het VN-Wapenregister, in 1991 mede op initiatief van Nederland in het leven geroepen, geeft op jaarbasis informatie over het land van uitvoer van militaire goederen (het eventuele land van doorvoer) en het land van invoer, evenals de omvang van de goederenstromen verdeeld over de categorieën: I. gevechtstanks, II. pantsergevechtsvoertuigen, III. zware artilleriesystemen, IV. gevechtsvliegtuigen, V. gevechtshelikopters, VI. oorlogsschepen, VII. raketten en raketwerpers en tot slot VIII. kleine en lichte wapens.

Daarnaast bevat het register informatie over *Military holdings* (landen geven hier op hoeveel ze van elke wapencategorie bezitten) en *Procurement through national production* (landen geven hier op hoeveel ze van elke wapencategorie voor eigen gebruik geproduceerd hebben).

Sinds de instelling van het Register hebben meer dan 170 landen op enig moment aan het Register gerapporteerd, waaronder alle belangrijke wapens producerende, importerende en exporterende landen. Het Register maakt daarmee het grootste deel van de wereldwijde wapenhandel inzichtelijk. Het VN-Wapenregister is een vertrouwenwekkende maatregel: het bevordert de transparantie over wapenhandelsstromen, maar ook *military holdings* en nationale aanbesteding, waarmee meer inzicht komt in wapenvoorraden, zodat het ontstaan van excessieve voorraden van conventionele wapens tegen kan worden gegaan. De effectiviteit van het Register valt of staat met wereldwijde participatie. Het *United Nations Office for Disarmament Affairs* (UNODA) is verantwoordelijk voor het compileren van de data die door staten worden aangeleverd. In de laatste twee decennia heeft het register zo'n 90%

³⁰ <http://controlarms.org/en/att-monitor-report/>

³¹ <https://thearmstradetreaty.org/annual-reports.html?templateId=209826>

³² <https://www.thearmstradetreaty.org/voluntary.html>

³³ <https://www.un.org/disarmament/convarms/register/>

van de wereldwijde wapenhandel gevangen. Helaas rapporteren niet alle landen ieder jaar en neemt het totaal aantal landen dat rapporteert ook af. Waar in 2005 nog 115 landen hebben gerapporteerd, was dat cijfer in 2015 gedaald naar 42. Het grootste aantal landen rapporteerde in 2001: 124. Over 2018 rapporteerden tot nu toe 41 landen.³⁴ Nederland rapporteert ieder jaar en blijft universele en consistente deelname aan de rapportages nastreven. Nederland vindt het van groot belang dat landen hun opgave indienen – ook al is dat een *'nil report'* op het moment dat er in het bewuste jaar geen sprake was van im- of export in één van de categorieën. Ook is Nederland voorstander van het *up to date* houden van de reikwijdte van het Register, zodat alle belangrijkste wapenhandelsstromen door het Register worden gevangen.

In juni 2019 is ten slotte de *Group of Governmental Experts* inzake UNRoCA bijeengekomen. Deze groep komt bij elkaar om te praten over de mate wordt voldaan aan de rapportageverplichtingen, maatregelen om dit te verbeteren en de reikwijdte van de UNRoCA-rapportage met het doel deze rapportage relevant en actueel te houden. Zo is onder andere besloten de definitie van kleine en lichte wapens beter aan te laten sluiten bij andere internationale initiatieven op dit terrein zoals het *international tracing instrument* en het VN actieprogramma over kleine en lichte wapens.

VN-resolutie t.a.v. transparantie in wet- en regelgeving

Sinds 2002 diende Nederland jaarlijks tijdens de Algemene Vergadering van de VN de resolutie *National legislation on transfer of arms, military equipment and dual-use technology* in. Tussen 2005 en 2013 (het jaar waarin het ATT is aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN) gebeurde dat om het jaar. Sinds 2013 is besloten het eens in de drie jaar in te dienen. Nederland heeft de resolutie daarom in 2019 opnieuw ingediend. In deze resolutie worden VN-lidstaten opgeroepen om informatie betreffende hun nationale wetgeving op het gebied van wapenexport uit te wisselen.

In het kader van deze resolutie is een elektronische VN-database in het leven geroepen. Hierin kunnen de uitgewisselde wetteksten en overige informatie worden opgenomen en zijn deze gemakkelijk te raadplegen. Inmiddels bevat deze database bijdragen van 66 landen, waaronder Nederland. Met de inwerkingtreding van het ATT is dezelfde rapportageverplichting bindend voor ATT lidstaten, die echter aan het ATT-secretariaat dienen te rapporteren in plaats van aan de UNODA-database. Naarmate meer landen Statenpartij worden bij het ATT zal het belang van de UNODA-database relatief afnemen en zal er naar verwachting minder aan de UNODA-database worden gerapporteerd. Nederland zet zich ervoor in dat de UNODA en ATT-rapportages worden gekoppeld om overlap en dubbeling te voorkomen en het zo eenvoudiger te maken voor landen om aan internationale rapportageverplichtingen te voldoen.

³⁴ <https://www.unroca.org/participation>. De cijfers over 2018 zijn echter nog voorlopig; in deze cijfers zit een zekere vertraging.

7.3 Kleine en lichte wapens (SALW)

De problematiek rondom kleine en lichte wapens (*small arms and light weapons, SALW*) verdient bijzondere aandacht in het terrein van wapenbeheersing. Exportcontrole is een belangrijk instrument om de handel van deze goederen te reguleren. Nederland zet zich onverminderd in om de ongecontroleerde verspreiding van kleine en lichte wapens (*small arms and light weapons, SALW*) en daaraan gerelateerde munitie tegen te gaan. De Nederlandse inzet heeft ten doel om het aantal slachtoffers van gewapend geweld, gewapende conflicten en criminaliteit te verminderen. Daarmee draagt het bij aan veiligheid en stabiliteit als voorwaarde voor duurzame ontwikkeling en het bereiken van de doelstellingen op het gebied van armoedebestrijding.

De afgelopen jaren heeft de aanpak van de problematiek omtrent kleine wapens voornamelijk in het teken gestaan van enerzijds ontwikkelingen op het multilaterale vlak, en anderzijds het inbedden van deze problematiek in bredere veiligheidsprogramma's waarbij de veiligheid van burgers centraal staat. In 2019 is hiertoe het *Saving Lives Entity funds (SALIENT)* opgericht door *United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA)* en *United Nations Development Programme (UNDP)*.

VN-Actieprogramma

Er zijn tal van internationale en regionale afspraken uit de multilaterale inspanningen voortgekomen, zoals het overkoepelende "VN-Actieprogramma voor kleine wapens" (2001), en de *Geneva Declaration on Armed Violence and Development* (2006).

Op grond van het VN-Actieprogramma zijn staten gehouden om zich op nationaal, regionaal en internationaal niveau actief in te zetten op het gebied van de problematiek van kleine wapens. Hieronder vallen onder meer de ontwikkeling en implementatie van wapenwetgeving, de vernietiging en veilige opslag van (overtollige) wapens en munitie, een verbeterde samenwerking tussen staten – o.a. bij het identificeren en traceren van illegale wapens – en het assisteren en ondersteunen van landen en regio's die over onvoldoende capaciteit beschikken om de maatregelen zoals genoemd in het VN-Actieprogramma te implementeren.

Nederland heeft zich ook in 2019 ingezet om deze afspraken te implementeren, middels de ondersteuning van enkele projecten voor onderzoek- en capaciteitsopbouw. Een van deze projecten wordt uitgevoerd in Noord-Afrika en de Sahel, waarbij betrouwbare informatie en analyse wordt geboden via de publicatie en verspreiding van rapporten over de smokkel van kleine wapens, gewapende actoren, gewapend geweld en programma's op deze punten. Nederland draagt ook bij aan capaciteitsopbouw in VN-lidstaten in Afrika, Azië en het Midden-Oosten met als doel de implementatie van het sanctieregime Noord-Korea te bevorderen.

EU Kleine Wapens

Eind 2018 heeft de Europese Raad een nieuwe EU-strategie³⁵ tegen illegale vuurwapens, handvuurwapens en lichte wapens, en munitie daarvoor, aangenomen. De strategie getiteld “Wapens beveiligen, burgers beschermen”, vervangt de oorspronkelijke, in 2005 aangenomen, strategie en houdt rekening met de gewijzigde veiligheidssituatie in Europa. De nieuwe EU-strategie is in 2019 succesvol geïmplementeerd in projecten op het gebied van kleine wapens die de EU steunt.

OVSE Kleine wapens

Nederland ondersteunt de aanpak van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) om verspreiding en accumulatie van illegale kleine en lichte wapens tegen te gaan. Nederland heeft zich geëngageerd informatie uit te wisselen over kleine en lichte wapens via het Actieprogramma FSC.DEC/2/10.³⁶

7.4 Wassenaar Arrangement

Het thema wapenexport wordt in breder multilateraal verband besproken in het “Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual Use Goods and Technologies” (WA). Aan dit forum, dat zijn naam ontleent aan de plaats waar in 1995 onder Nederlands voorzitterschap de onderhandelingen over de oprichting van het arrangement werden gevoerd, namen in het verslagjaar 42 landen deel, waaronder de VS, Rusland en op Cyprus na alle EU-lidstaten³⁷. Deze landen vertegenwoordigen volgens schattingen tezamen meer dan 90% van de werelduitvoer van militaire goederen.

Doel van het WA (zoals geformuleerd in de zgn. *Initial Elements*³⁸) is het leveren van een bijdrage aan de regionale en internationale veiligheid en stabiliteit. Het middel hiertoe is de regelmatige onderlinge rapportage inzake de uitvoer naar derde landen van wapens en van goederen die voor militaire doeleinden kunnen worden gebruikt. Dit moet leiden tot meer kennis en verantwoordelijkheidsbesef bij de nationale toetsing van aanvragen voor uitvoervergunningen van deze goederen. Immers, meer informatie betekent dat de deelnemende landen beter kunnen beoordelen of er sprake is van destabiliserende accumulatie van militaire middelen in bepaalde landen of regio's. In dat geval zouden de deelnemende landen terughoudender moeten worden met het afgeven van vergunningen op dergelijke bestemmingen.

Het Wassenaar Arrangement kent een lijst van *dual-use* goederen die voor Nederland via de Europese *Dual-Use* Verordening van toepassing wordt, en een lijst militaire goederen die geacht worden aan exportcontrole te zijn onderworpen. Iedere herziening van de WA-lijst leidt tot een aanpassing van de EU-lijst van militaire goederen en de controlelijst van de *Dual-Use* Verordening. Waar het de Nederlandse exportcontrole op militaire goederen betreft, wordt in de Uitvoeringsregeling strategische goederen direct verwezen naar de

³⁵ <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13581-2018-INIT/nl/pdf>

³⁶ <http://www.osce.org/fsc/68450>

³⁷ In 2019 is alleen Cyprus vanwege Turkse bezwaren nog geen partij.

³⁸ De *Initial Elements* zijn te vinden op de website van het Wassenaar Arrangement: www.wassenaar.org

meest recente EU-lijst van militaire goederen. Hetzelfde geldt voor de exportcontrole op *dual-use* goederen.

Wijzigingen

Ook in 2019 is in de *Expert Group* van het Wassenaar Arrangement – in lijn met zijn mandaat en met het oog op effectiviteit en draagvlak – het reguliere overleg doorgezet over actualisering van de lijst van gecontroleerde goederen, zowel *dual-use* als militair. In het kader van dit proces is gesproken over opname van diverse (opkomende) relevante technologieën met militaire potentie en over verwijdering van niet langer kritische dan wel breed verkrijgbare technologieën³⁹. Ook *scope*-neutrale verduidelijkingen van controleteksten zijn aan bod geweest. De resultaten - diverse wijzigingen over de breedte van de gecontroleerde categorieën⁴⁰ - zijn in december van 2019 aan de Plenaire Vergadering voorgelegd, waar ze zijn aangenomen.

Zowel in de vertrouwelijke *General Working Group* sessies gedurende het jaar als in de afsluitende Plenaire Vergadering werd veel tijd en aandacht besteed aan de situatie in het oosten van Oekraïne, maar door de daarbij behorende tegenstellingen tussen WA-deelnemers kon daarover niets in een Openbare Verklaring worden opgenomen en kwam deze zelfs helemaal te vervallen.

Eind 2019 werd in het Wassenaar Arrangement (WA) door de 42 aangesloten landen besloten om programmatuur voor cybersurveillance onder exportcontrole te brengen. Het gaat daarbij om de toevoeging van onder andere monitoringcentra die communicatie van computer- en telecomnetwerken kunnen monitoren en analyseren, gericht op het volgen van personen en groepen. Deze wijzigingen worden dit jaar overgenomen in de EU *dual-use*-verordening bij de jaarlijkse actualisering van de controlelijsten.

Naast bovenvermelde besluiten over de controlelijsten werden tevens besluiten genomen over kleine aanpassingen in twee al langer bestaande documenten. Dat betrof de "*Best Practices for Exports of Small Arms and Light Weapons*" uit 2002 en de "*Best Practices for Export Controls / Disposal of Surplus or Demilitarised Military Equipment*" uit 2000.

Meer informatie over de "*best practices guidelines*", de uitgangspunten, doeleinden en actuele ontwikkelingen van het WA, alsook de teksten van de openbare documenten, is te vinden op de website www.wassenaar.org.

7.5 Ontwikkelingen in de andere exportcontroleregimes

In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de belangrijkste ontwikkelingen in de relevante exportcontroleregimes voor *dual-use* goederen.

³⁹ De bredere inzet van het kabinet ten aanzien van het gebruik van nieuwe technologieën als (onderdeel van) wapensystemen staat omschreven in de Kamerbrief over dit onderwerp van 13 mei 2019 (Kamerstuk 33 694, nr. 45).

⁴⁰ Zo zijn bijvoorbeeld voorstellen aangenomen op het gebied van cyber-warfare software, cyber surveillance software, digitale forensische onderzoeksmiddelen, sub-orbitale ruimtevoertuigen, technologie voor halfgeleiders, hybride machine tools, en lithografie apparatuur. Zie ook <https://www.wassenaar.org/app/uploads/2019/12/WA-DOC-19-PUB-001-Statement-issued-by-the-Plenary-Chair-on-2019-Outcomes.pdf>

Nederland is aangesloten bij de internationale exportcontroleregimes en speelt daarin al jarenlang een actieve rol. Op het gebied van non-proliferatie zijn dit de *Nuclear Suppliers Group* (NSG) voor nucleaire wapens, de *Australia Group* (AG) voor biologische/chemische wapens, en het *Missile Technology Control Regime* (MTCR) dat zich richt op de overbrengingsmiddelen daarvoor (ballistische raketten en onbemande vliegtuigen). De bij deze regimes aangesloten landen maken afspraken over exportcontrolebeleid en wisselen informatie uit over programma's voor massavernietigingswapens en overbrengingsmiddelen daarvoor in zogenaamde landen van zorg. Ook delen de landen ervaringen en informatie over handhaving met elkaar. Daarnaast hebben de aangesloten landen in de respectievelijke regimes controlelijsten opgesteld voor een reeks van componenten, productietechnologie, materialen, software en technologie die alleen met een vergunning mogen worden uitgevoerd (de zogenaamde regulier-vergunningplichtige goederen). Deze lijsten worden regelmatig herzien zodat ze blijven aansluiten op actuele technologische ontwikkelingen. Onderwerpen die in ieder exportcontroleregime aan de orde zijn geweest, zijn *brokering* (tussenhandel) en *transit* (doorvoer). Mede op basis van resolutie 1540 van de VN-Veiligheidsraad – die een verbod invoerde op steun aan zogenaamde *Non-State Actors* (bijvoorbeeld terroristische organisaties) bij het bekomen, bouwen, ontwikkelen, verplaatsen of gebruiken van nucleaire, chemische en biologische wapens – moeten landen over effectieve exportcontrole beschikken, waaronder controle op doorvoer en tussenhandel. Europese lidstaten hebben deze verplichtingen geïmplementeerd in de *dual-use* verordening van 2009. Daarnaast wordt in de verschillende regimes ook gesproken over de mogelijke toetreding van nieuwe leden en over unilaterale naleving van richtsnoeren en goederenlijsten door niet-partnerlanden.

7.5.1 Nuclear Suppliers Group (NSG)

De NSG is een groep van 48 *nuclear supplier states*, die allen (potentieel) export hebben van goederen en technologie, toepasbaar in de productieketen van kernwapens. De groep beoogt de proliferatie van kernwapens tegen te gaan door de controle op export van nucleaire en daaraan gerelateerde goederen en technologie, zonder onnodig de (ontwikkeling van) civiele toepassingen hiervan te hinderen.

Tijdens de plenaire vergadering in Nur-Sultan (Kazachstan) in juni 2019 heeft de NSG onder andere gesproken over de wereldwijde ontwikkelingen en uitdagingen, waaronder de situatie in Noord-Korea en Iran. Er werd gesproken over de lidmaatschapsaanvragen van India en Pakistan. Ook de nucleaire samenwerking tussen China en Pakistan werd opnieuw besproken.

De NSG Guidelines en Controlelijsten werden aangepast op de punten "nucleair grafiet", "hak- en versnipperingsmachines voor splijststofelementen" en "oplostanks speciaal ontwikkeld voor bestraalde splijststoffen". De aanpassingen zijn er zowel op gericht om relevante goederen onder controle te brengen in het geval van versnippermachines en oplostanks, als ook niet relevante goederen niet onnodig onder controle te laten vallen zoals

in het geval van nucleair grafiet. Voorts was er naast de *outreach* naar andere landen om bekendheid met en *adherence* aan de NSG te bewerkstelligen, ook aandacht voor *outreach* naar bedrijfsleven en academische wereld.

Het Kazachstaanse voorzitterschap zal in 2020 overgedragen worden aan België.

7.5.2 Australia Group (AG)

De Australië Groep (AG) is een internationaal exportcontrole regime waarvan de leden tot doel hebben ervoor te zorgen dat de legitieme handel in goederen en technologie voor tweeërlei gebruik niet wordt gebruikt voor de productie van chemische of biologische wapens. Dit doen zij door middel van gecoördineerde uitvoercontroles, uitwisseling van informatie en voorlichting. In 2019 waren er twee bijeenkomsten van de AG, één op Malta en één in Frankrijk. Aansluitend aan de bijeenkomst op Malta werd een AG-dialoog met landen uit het Midden-Oosten gevoerd waarbij onderling uitgangspunten en ervaringen werden gedeeld.

Tijdens de jaarlijkse plenaire vergadering in Parijs hebben de leden gesproken over het versterken van de onderlinge inzet om proliferatie te voorkomen door verhoogde waakzaamheid ten opzichte van nieuwe technologische ontwikkelingen. Ook wisselden vergunning- en handhavingsexperts ervaringen uit. Als conclusie van de AG-dialoog met landen uit het Midden-Oosten in het voorjaar werd afgesproken om concretere opvolging te geven aan dergelijke dialogen met partnerlanden. Daarnaast werd het belang onderstreept van een actieve *outreach* naar niet-leden om hen aan te moedigen om een robuust en effectief exportcontrolesysteem te implementeren waarbij de AG-controles als voorbeeld kunnen dienen van een internationale *best practice*.

Voorts gaven externe sprekers inzicht in technologische ontwikkelingen o.a. op het gebied van proliferatiefinanciering, 3D-printen en zogeheten *cloud laboratories*.

AG leden hebben opnieuw hun zorgen geuit over het feit dat er nog steeds landen zijn die onverminderd doorgaan met het in diskrediet brengen van het onderzoekswerk van de OPCW. Ook werd hernieuwde steun uitgesproken voor het belangrijke werk van de OPCW en de effectieve implementatie van het internationale attributie onderzoeksteam (IIT). AG-leden riepen alle landen op hun verplichtingen onder internationale recht na te komen en geen chemische wapens te ontwikkelen en gebruiken en hun bestaande voorraden volledig te declareren en te vernietigen.

7.5.3 Missile Technology Control Regime (MTCR)

Het MTCR⁴¹ bestrijdt de verspreiding van overbrengingsmiddelen voor massavernietigingswapens, zoals ballistische raketten, onbemande vliegtuigen (*Unmanned Aerial Vehicles* – UAV's) en kruisraketten. Aangesloten landen voeren een gezamenlijke beleidslijn en hanteren een gezamenlijk overeengekomen controlelijst met goederen die

⁴¹ www.mtcr.info

onder exportcontrole zijn gesteld. Deze lijst, ook wel de Annex genoemd, wordt regelmatig herzien, de laatste keer in oktober 2019.

De MTCR Annex is de wereldwijde standaard op het gebied van exportcontrole van rakettechnologie, en wordt niet alleen door de aangesloten landen gehanteerd, maar ook door internationale organisaties zoals de VN. Waar het MTCR zich in het verleden bijna uitsluitend richtte op raketprogramma's van landen, heeft dit regime er in de afgelopen jaren een dimensie bijgekregen met de groeiende dreiging van terroristische organisaties zoals IS.

Het regime werd in 1987 opgericht door de toenmalige G7 (Canada, Duitsland, Frankrijk, Italië, Japan, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten) om de verspreiding van rakettechnologie tegen te gaan in een periode waarin verschillende landen in het Midden- en Verre Oosten en Zuid-Azië een eigen raketcapaciteit probeerden op te bouwen. Hierbij richtte het MTCR zich initieel op ballistische raketten als overbrengingsmiddel voor nucleaire wapens, wat de oorsprong is van de nog altijd gehanteerde limieten van bereik (300 km) en lading (500 kg). Sinds 1992 vallen alle onbemande overbrengingsmiddelen voor alle typen massavernietigingswapens onder de reikwijdte van het MTCR. Nederland speelt een actieve rol binnen het MTCR, zowel op beleidsniveau als binnen de expertgroepen van het regime. Sinds de oprichting is het MTCR uitgebreid tot 35 aangesloten landen, en is er sinds 2014 ook een categorie landen die officieel hebben verklaard de richtlijnen en Annex na te leven (de zogenaamde *'adherents'*). Op dit moment zijn dat Estland, Kazachstan en Letland. Het regime onderhoudt daarnaast direct contact met verschillende niet-aangesloten landen die een MTCR-relevante industrie hebben of een rol spelen in het internationale goederenvervoer. Het MTCR-voorzitterschap is sinds oktober 2019 in handen van Nieuw-Zeeland. Oostenrijk zal deze rol in september 2020 overnemen.

Uitgelicht: Onbemande luchtvaartuigen (UAVs)

Nederland adresseert de veiligheidsimplicaties van onbemande vliegtuigen (*Unmanned Aerial Vehicles* – UAV's) op verschillende manieren. Naast een dialoog met industrie, kennisinstellingen en maatschappelijk middenveld heeft Nederland de afgelopen jaren actief bijgedragen aan het opstellen van internationale standaarden voor de export en het gebruik van bewapende onbemande vliegtuigen. In deze *International Standards for Export and Subsequent Use of Armed Unmanned Aerial Vehicles* spreken landen af om strikte beleids- en controlemaatregelen te hanteren bij de export en inzet van bewapende UAV's en transparant te zijn over de export en het gebruik van zulke UAV's. Het kabinet spant zich daarbij in voor een verbreding van het draagvlak van deze standaarden onder landen die nog niet betrokken zijn, vooral door landen die zich nog niet door andere bestaande regimes en/of verdragen binden aan exportcontrole van bewapende UAV's.

Daarnaast neemt Nederland actief deel aan de discussies in internationale fora over de mogelijke dreiging die kan uitgaan van UAV's bij gebruik door niet-statelijke actoren. Zo maakt het tegengaan van deze potentiële dreiging onderdeel uit van het bredere NAVO-contraterrorisme actieplan zoals dat in december 2018 is vastgesteld door de ministers van Buitenlandse Zaken van NAVO-lidstaten. In het *Global Counterterrorism Forum* (GCTF) worden ervaringen uitgewisseld over maatregelen tegen het gebruik van UAV's door niet-statelijke actoren. Dit heeft op basis van meerdere expertbijeenkomsten, waaronder in Amsterdam, geleid tot het zogenoemde *Berlin Memorandum of good practices for countering terrorist use of unmanned aerial systems* dat op 25 september 2019 tijdens de ministeriële vergadering van de GCTF is bekrachtigd.

Bijlage 1: Afgegeven vergunningen uitvoer van militaire goederen

Overzichten van de waarde van de in het jaar 2019 afgegeven vergunningen voor de definitieve uitvoer van militaire goederen per categorie goederen en per land van eindbestemming.

Methodologie

De hierna gemelde waarden zijn gebaseerd op de waarde van de vergunningen voor definitieve uitvoer van militaire goederen, die zijn afgegeven in de periode waarover verslag wordt uitgebracht. De vergunningwaarde geeft de maximum exportwaarde aan, die op het moment van publicatie evenwel niet hoeft te corresponderen met de daadwerkelijk gerealiseerde exporten. Vergunningen voor tijdelijke uitvoer zijn in de rapportage buiten beschouwing gelaten, omdat aan deze vergunningen een verplichting tot wederinvoer is gekoppeld. Hierbij gaat het vooral om zendingen voor demonstratie- of tentoonstellingsdoeleinden. Vergunningen voor proef- of monsterzendingen worden wel opgenomen in de rapportage, omdat vanwege de aard van deze exporten geen verplichting tot wederinvoer wordt opgelegd. Vergunningen voor goederen die na reparatie in Nederland retour worden gezonden, worden evenmin in de rapportage opgenomen. Het moet dan echter wel gaan om eerder vanuit Nederland geleverde goederen, waarvan de waarde daarom in een eerdere rapportage is opgenomen. Opname van deze zogenoemde 'retour-na-reparatie' vergunningen zou immers tot dubbeltelling leiden. Om dezelfde reden komen ook vergunningen waarvan de looptijd wordt verlengd niet terug in de rapportage. Hetzelfde geldt ten slotte voor vergunningen die worden vervangen in verband met, bijvoorbeeld, een adreswijziging van de ontvanger. Indien een verlengings- of vervangingsvergunning met een hogere waarde dan de oorspronkelijke vergunning wordt afgegeven, wordt die meerwaarde uiteraard wél gerapporteerd.

Bij de indeling van de vergunningwaarde voor individuele transacties in het overzicht van de waarde per categorie militaire goederen, moesten in veel gevallen bijgeleverde reservedelen en installatiekosten als onderdeel van de waarde van complete systemen genoteerd worden. De waarde van vergunningen voor een eerste levering van een systeem wordt vaak gebaseerd op de contractwaarde, waarin ook zaken als installatie en levering van een aantal reservedelen kunnen zijn meegenomen. De waarde van vergunningen voor naleverantie van onderdelen is opgenomen in de categorieën A10 of B10. Ten slotte moest er ten behoeve van het overzicht van de waarde van de afgegeven vergunningen per categorie militaire goederen een keuze worden gemaakt met betrekking tot de indeling van subsystemen. Daarbij is geopteerd voor een uitsplitsing op basis van de vraag in hoeverre een subsysteem als onafhankelijk of multifunctioneel systeem te beschouwen is. Dit is met name van belang voor de indeling van vergunningen voor de uitvoer van militaire electronica. Indien een dergelijk product slechts een maritieme toepassing kent, zijn de betrokken subsystemen en de onderdelen daarvoor ingedeeld in de categorie A10, als onderdelen voor de categorie A6 'oorlogsschepen'. Indien een dergelijk product niet evident aan een van de eerste zeven subcategorieën van de hoofdcategorie A is gekoppeld, zal het zijn ingedeeld in subcategorie B4 of B10.

Tabel 4, Waarde afgegeven vergunningen voor definitieve uitvoer van militaire goederen in 2019 per categorie.

Hoofdcategorie A "Wapens & Munitie"	Waarde [mln. euro's]
1. Tanks	49,94
2. Pantservoertuigen	31,72
3. Groot kaliber wapens (>12,7 mm)	2,17
4. Gevechtsvliegtuigen	-
5. Gevechtshelikopters	-
6. Oorlogsschepen	5,00
7. Geleide raketten	7,28
8. Klein kaliber wapens (<=12,7 mm)	0,89
9. Munitie en explosieven	12,34
10. Onderdelen en componenten voor "wapens en munitie" ⁴²	474,40
Totaal Cat. A	583,74

Hoofdcategorie B "Overige militaire goederen"	Waarde [mln. euro's]
1. Overige militaire voertuigen	20,94
2. Overige militaire vliegtuigen en helikopters	7,32
3. Overige militaire vaartuigen	66,77
4. Militaire electronica	23,39
5. ABC-stoffen voor militair gebruik ⁴³	1,10
6. Militair oefenmaterieel	4,68
7. Producten voor bepantsering en bescherming	30,24
8. Militaire hulp- en productieapparatuur	3,19
9. Militaire technologie en programmatuur	51,11
10. Onderdelen en componenten voor "overige militaire goederen" ⁴⁴	130,52
Totaal Cat. B	339,26
Totaal Cat. A + B	923,00

⁴² De subcategorie A10 (onderdelen en componenten voor "wapens en munitie") betreft meestal leveranties van onderdelen van gevechtsvliegtuigen en gevechtshelikopters aan de fabrikanten van zulke systemen in de Verenigde Staten en leveranties van onderdelen van tanks en andere militaire gevechtsvoertuigen aan de Duitse fabrikant van zulke systemen.

⁴³ De subcategorie B5 betrof Taangasproducten die door het Ministerie van Defensie werden uitgevoerd naar Italië voor demilitarisatie.

⁴⁴ De subcategorie B10 onderdelen en componenten voor "overige militaire goederen" bestaat ook in deze verslagperiode uit een veelheid van kleinere leveranties van delen van militaire electronica en delen van militaire vlieg- en voertuigen.

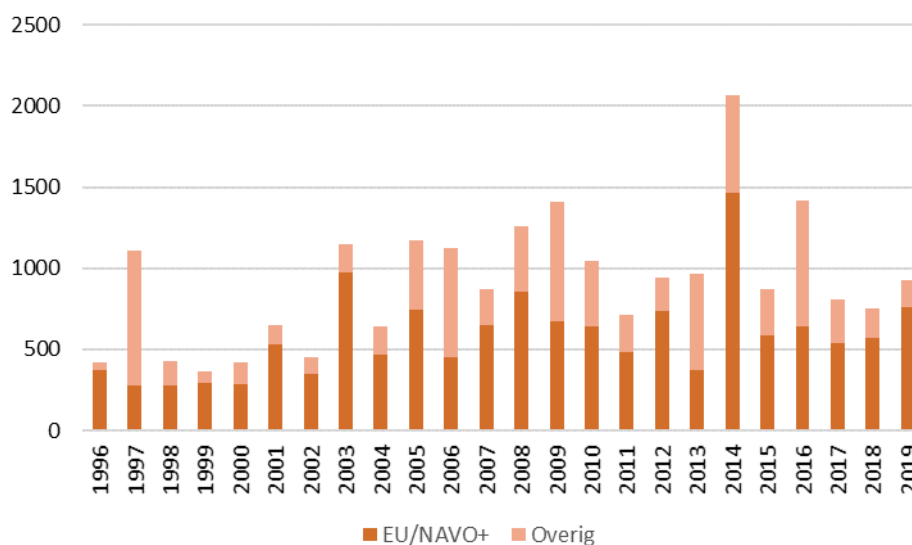
Tabel 5, Waarde afgegeven vergunningen voor definitieve uitvoer militaire goederen per land van bestemming.

Totaal 2019 [mln euro's]					
Land van bestemming	Cat. A	Specificatie	Cat. B	Specificatie	TOTAAL
Afghanistan	0,10	A8	-	-	0,10
Algerije	2,05	A10	0,01	B4	2,06
Aruba	0,02	A8	-	-	0,02
Australië	10,61	A2; A10	0,93	B4; B6; B7; B9; B10	11,54
Bangladesh	5,28	A10	-	-	5,28
België	0,00	A10	0,06	B6; B8	0,06
BES eilanden	0,05	A8; A9	-	-	0,05
Botswana	-	-	0,08	B6	0,08
Brazilië	-	-	0,23	B10	0,23
Brunei Darussalam	0,08	A10	-	-	0,08
Bulgarije	2,00	A6	-	-	2,00
Canada	0,21	A10	1,48	B4; B9	1,68
Chili	0,26	A10	0,09	B4	0,35
Colombia	1,39	A10	0,05	B9	1,44
Curaçao	0,04	A8; A9	-	-	0,04
Denemarken	0,51	A8; A10	8,75	B6; B10	9,26
Duitsland	25,14	A7; A8; A9; A10	63,16	B1; B6; B7; B8; B9; B10	88,30
Estland	22,12	A2; A3; A10	0,00	B6	22,12
EU/NAVO+	158,30	A6; A10	24,23	B4; B9; B10	182,53
Finland	50,66	A1; A8; A10	0,02	B7	50,68
Frankrijk	3,51	A8; A9; A10	18,76	B2; B4; B6; B8; B9; B10	22,27
Ghana	-	-	0,15	B8	0,15
Globaal	0,60	A10	0,08	B6; B7; B8; B9; B10	0,68
Griekenland	0,64	A8; A9; A10	0,18	B9	0,81
Ierland	1,00	A10	-	-	1,00
India	1,68	A10	1,69	B4; B8; B9; B10	3,37
Indonesië	0,36	A10	0,79	B4; B10	1,15
Israël	-	-	0,30	B8; B9; B10	0,30
Italië	7,08	A8; A9; A10	4,29	B4; B5; B6; B7; B8; B9; B10	11,37
Japan	1,31	A10	0,00	B7; B8; B10	1,31
Jordanië	2,71	A2	-	-	2,71
Koeweit	0,00	A8	0,13	B10	0,13
Letland	-	-	0,02	B7	0,02
Libanon	-	-	0,30	B1	0,30
Litouwen	0,24	A10	1,27	B1; B10	1,52
Luxemburg	0,30	A10	-	-	0,30
Maleisië	4,99	A7; A10	6,99	B6; B10	11,98
Mali	-	-	0,11	B8	0,11
Malta	-	-	0,02	B8; B9; B10	0,02

Marokko	4,77	A10	-	-	4,77
Niger	-	-	0,03	B10	0,03
Nigeria	-	-	66,78	B3; B10	66,78
Noorwegen	5,96	A7; A8; A9; A10	19,69	B1; B6; B9; B10	25,65
Oman	0,33	A10	2,18	B9; B10	2,51
Oostenrijk	0,04	A8	0,44	B9; B10	0,48
Pakistan	0,50	A10	0,33	B10	0,83
Polen	5,01	A8; A9; A10	1,68	B4; B6; B8; B10	6,69
Portugal	0,02	A8; A9; A10	0,05	B10	0,06
Qatar	8,53	A10	11,03	B10	19,55
Roemenië	0,00	A8; A9	1,01	B9; B10	1,01
Saoedi-Arabië	1,15	A10	-	-	1,15
Sierra Leone	-	-	0,10	B8	0,10
Singapore	0,87	A10	0,13	B9; B10	1,00
Sint Maarten	0,02	A8; A9	-	-	0,02
Spanje	0,72	A8; A10	1,17	B4; B8; B9 ;B10	1,89
Taiwan	0,84	A10	0,01	B7	0,85
Thailand	0,40	A9; A10	1,03	B4; B10	1,43
Trinidad en Tobago	-	-	0,13	B4	0,13
Tsjechie	0,02	A8; A10	0,12	B6; B9; B10	0,14
Turkije	6,34	A8; A10	9,24	B7; B9; B10	15,58
Verenigde Arabische Emiraten	0,95	A2; A10	5,86	B9	6,82
Verenigd Koninkrijk	5,15	A8; A9; A10	1,68	B4; B6; B8; B9; B10	6,83
Verenigde Staten	193,62	A8; A9; A10	77,76	B2; B3; B4; B6; B9; B10	271,38
Vietnam	0,15	A10	0,05	B9	0,20
Zuid-Afrika	0,02	A8	0,00	B9	0,02
Zuid-Korea	44,43	A10	3,33	B8; B9; B10	47,76
Zweden	0,09	A8; A9; A10	0,09	B7; B8; B10	0,18
Zwitserland	0,54	A8; A10	1,17	B6; B8; B9; B10	1,71
Landen met een totale waarde onder de 10.000 euro:					
IJsland, Kosovo, Kroatië, Namibië, Slovenië, Slowakije	0,04	A8; A9; A10			0,04
Totaal	583,69		339,24		922,94

Noot: Door afrondingsverschillen tellen niet alle rij en kolom totalen precies op. Een waarde van 0 geeft aan dat er vergunningen zijn afgegeven met een waarde onder 5.000 euro. Een liggend streepje betekent dat er geen vergunningen zijn afgegeven voor die betreffende categorie.

Bijlage 2: Ontwikkeling Nederlandse wapenexport

Figuur 7, Waarde afgegeven vergunningen in miljoenen euro's per jaar.

* Vanaf de rapportage over 2015 wordt in de tabel met de waarde van afgegeven vergunningen voor de definitieve uitvoer van militaire goederen per land van bestemming in plaats van de verzamelpost 'overige NAVO' de verzamelpost 'EU/NAVO+' gehanteerd voor het weergeven van de waarde van globale vergunningen. In 2019 waren de volgende 29 landen lid van de NAVO: Albanië, België, Bulgarije, Canada, Denemarken, Duitsland, Estland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Kroatië, Montenegro, Nederland, Noorwegen, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten van Amerika en IJsland. Additioneel zijn in de post EU/NAVO+ vanaf 2015 dus ook de waarden voor Australië, Finland, Ierland, Japan, Nieuw-Zeeland, Zweden en Zwitserland opgenomen.

Bijlage 3: Realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen

Overzicht van waarden van gerapporteerde realisaties onder Algemene Overdrachtsvergunningen:

NL003: Uitvoer (overdracht) naar krijgsmachten van EU-lidstaten.

NL004: Uitvoer (overdracht) naar gecertificeerde bedrijven in de zin van artikel 9 van richtlijn 2009/43/EG.

NL009: Uitvoer naar partijen aangesloten bij het F-35 Lightning II programma.

Tabel 6, Waarde gerapporteerde realisaties definitieve uitvoer van militaire goederen in 2019 onder NL003 (strijdkrachten) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
Bulgarije	0,02	ML5
Denemarken	9,40	ML5, 10, 11, 21, 22
Duitsland	19,21	ML5, 6, 7, 10, 11, 21, 22
Frankrijk	2,91	ML5, 11, 21
Griekenland	0,93	ML5, 21, 22
Italië	0,28	ML5, 11
Kroatie	0,11	ML10
Luxemburg	0,00	ML11
Noorwegen	0,13	ML7
Oostenrijk	0,05	ML10
Polen	0,12	ML5, 10, 21
Portugal	0,07	ML5
Spanje	0,00	ML11
Ver. Koninkrijk	2,11	ML5
Zweden	0,03	ML11
Totaal	35,39	

Tabel 7, Waarde gerapporteerde realisaties definitieve uitvoer van militaire goederen in 2019 onder NL004 (gecertificeerde bedrijven) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
België	6,65	ML5, 6, 21, 22
Denemarken	0,23	ML2, 4
Duitsland	17,89	ML2, 5, 6, 9, 15, 21, 22
Finland	0,10	ML6
Frankrijk	3,39	ML4, 6, 10, 15
Totaal	28,25	

Tabel 8, Waarde gerapporteerde realisaties van definitieve uitvoer van militaire goederen in 2019 onder NL009⁴⁵ (F-35 Lightning II) per land van bestemming.

Land van bestemming	Waarde (mln.)	Specificatie
Canada	0,18	ML10
Israël	0,11	ML10
Italië	10,80	ML10
Japan	1,83	ML10
Turkije	0,63	ML10
Verenigd Koninkrijk	1,10	ML10
USA	165,83	ML10
Totaal	180,47	

⁴⁵ De algemene vergunning NL009 mag ook gebruikt worden voor doorvoer in het kader van het F-35 Lightning II programma. In 2019 is voor € 180,30 miljoen aan doorvoer onder deze vergunning gerealiseerd, waarvan 92% de Verenigde Staten als bestemming had.

Bijlage 4: Doorvoer van militaire goederen

Tabel 9, Waarde afgegeven vergunningen voor de doorvoer van militaire goederen in 2019.

Land van bestemming	Cat.A (mln.)	Specificatie	Cat.B (mln.)	Specificatie	Totaal
Afghanistan	0,63	A8	-	-	0,63
Chili	0,04	A9	-	-	0,04
Estland	0,88	A2	-	-	0,88
Frankrijk	0,47	A2	-	-	0,47
Israël	0,09	A9	-	-	0,09
Pakistan	0,00	A9	0,00	B10	0,00
Peru	0,15	A10	-	-	0,15
Polen	-	-	0,03	B10	0,03
Singapore	3,29	A9;A10	-	-	3,29
Verenigd Koninkrijk	0,68	A9;A10	0,01	B10	0,69
Verenigde Staten	0,23	A10	-	-	0,23
Zuid-Afrika	0,35	A9	-	-	0,35
Zuid-Korea	0,12	A9	-	-	0,12
Totaal	6,94		0,03		6,97

Bijlage 5: Afgewezen vergunningaanvragen

De afgewezen vergunningaanvragen worden ook met EU-partners uitgewisseld uit hoofde van artikel 4 van het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, voorheen de EU Gedragscode inzake wapenexport.

Tabel 10, deel A, afgewezen vergunningaanvragen in 2019.

Land van eindbestemming	Korte omschrijving	Ontvanger	Eindgebruiker	Datum afwijzing	Reden weigering
VAE	Frames	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	16-01-2019	Criterium 2
VAE	Frames	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	16-01-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	12-03-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht	12-03-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	12-03-2019	Criterium 2
Egypte	Apparatuur voor informatiebeveiliging	General Intelligence Service	Technical Research Department	15-04-2019	Criterium 2
Egypte	Apparatuur voor informatiebeveiliging	General Intelligence Service	Technical Research Department	15-04-2019	Criterium 2
VAE	Apparatuur voor informatiebeveiliging	Aptec Gulf Ltd.	Signals Intelligence Agency	26-03-2019	Criterium 2
VAE	Delen voor radar- en C3-systemen	Maplin Middle East	Marine VAE	25-04-2019	Criterium 2
VAE	Delen voor radar- en C3-systemen	Maplin Middle East	Marine VAE	25-04-2019	Criterium 2
Saoedi-Arabië	Kogelwerende vesten	Ministerie van Defensie KSA	Militaire politie KSA	25-04-2019	Criterium 2
Trinidad en Tobago (doorvoer)	Munitie	Aston Enterprises Lt. AE tactical	Onbekend	04-02-2019	Criterium 7
Pakistan	Aileron flap sling	Marine Pakistan	Marine Pakistan	25-09-2019	Criteria 3, 4, 6, 7
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE	Onderdelen voor trainingsvliegtuigen	Luchtmacht VAE	Luchtmacht VAE	22-10-2019	Criterium 2
VAE (doorvoer)	Radarsysteem	Marine VAE	Marine VAE	27-11-2019	Criterium 2

Tabel 10, deel B, afgewezen sondages in 2019.

Land van bestemming	Korte omschrijving	Ontvanger	Eindgebruiker	Datum afwijzing	Reden Weigering
Egypte	Technologie in de vorm van testrapporten	Quimondo for trade & commercial agencies	Ministerie van Defensie, Chemical Warfare Department	19-06-2019	criterium 6
VAE	Militaire technologie	Mobile Land Systems	Onbekend	18-07-2019	criterium 7

Bijlage 6: Overtollig defensiematerieel

Tabel 11, Overzicht van vergunningen voor door de Staat aan buitenlandse partijen verkocht overtollig defensiematerieel in 2019

Type materieel	Aan/via ⁴⁶	Land van eindbestemming	Eindgebruiker
Alouette reserveonderdelen	AeroXS	VS	AeroXS
Lynx reserveonderdelen	Air & Ground VK	Brazilië	Ministerie van Defensie
Fokker 50 reserveonderdelen	Air & Ground VS	Singapore	Ministerie van Defensie
Reservedelen luchtsystemen	Air & Ground VS	VS	Air & Ground VS
Aanhangwagen (t.b.v. F-16)	ATAC	VS	ATAC
DOME/MLE	ATC	Mali	ATC
Munitie		België	Ministerie van Defensie
DOME + divers		België	Ministerie van Defensie
F-16 reserveonderdelen	Blue aerospace	VS	Blue Aerospace
Mijnenbestrijdingsvaartuigen (Alkmaar-klasse)		Bulgarije	Ministerie van Defensie
Kruisvaartdiesel reserveonderdelen		Chili	Ministerie van Defensie
Containers	Chroo Group LTD	Irak	Chroo Group LTD
Generator en containers	D&D	Mali	D&D
Heftruck	Damou Sarl	Mali	Damou Sarl
Reserveonderdelen luchtsystemen		Denemarken	Ministerie van Defensie
Containers	DSPX Shop	Mali	DSPX Shop
Lynx, F-16 en AB412 reserveonderdelen		Duitsland	Ministerie van Defensie

⁴⁶ De verkoop van overtollig defensiematerieel vindt soms plaats aan de oorspronkelijke producent. Soms is verkoop van overtollig defensiematerieel ook mogelijk via een particulier bedrijf ten behoeve van een bij de verkoop reeds bekende en geacordeerde eindgebruiker, dan wel aan een particulier bedrijf voor eigen gebruik. Een andere mogelijkheid is nog verkoop aan een particulier bedrijf in een ander EU/NAVO+ land, waarbij de exacte eindbestemming en eindgebruiker van het materieel nog niet bekend zijn. In dat geval wordt via een Internationaal Importcertificaat vastgelegd dat eventuele (weder-)export onder de controle van het betreffende EU/NAVO+ land zal staan.

Torpedo's MK46		Duitsland	Ministerie van Defensie
DAF, MB, DV90 lopen		Estland	Ministerie van Defensie
Trucks	ETS Kader Konare	Mali	ETS Kader Konare
Trucks	ETS Konare	Mali	ETS Konare
SMART-L radar onderdelen		Frankrijk	Ministerie van Defensie
Trucks	Gie Koyra Cinaroo	Mali	Gie Koyra Cinaroo
AH-64 reserveonderdelen		Griekenland	Ministerie van Defensie
Reserveonderdelen luchtsystemen	Hayward & Green Defence	VK	Hayward & Green
Reserveonderdelen luchtsystemen	IN3 Aviation	VS	IN3 Aviation
Heftrucks, voertuig en werklustbanden	ITO	Mali	ITO
APECS radar (t.b.v. M-fregat)	Naval technica Export GmbH	Chili	Ministerie van Defensie
KDC-10 vliegtuig	Omega Air	VS	Omega Air
Diverse onderdelen t.b.v. M-fregat		Portugal	Ministerie van Defensie
Lynx reserveonderdelen		Portugal	Ministerie van Defensie
Tactical Trainer Package (TTP) F-16		Roemenië	Ministerie van Defensie
Munitie	Rheinmetall Waffe Munition	Duitsland	Rheinmetall Waffe Munition GmbH
Leopard reserveonderdelen	SDLE	Singapore	Ministerie van Defensie
Leopard reserveonderdelen	SDLE	Polen	Ministerie van Defensie
Afgekeurde en niet rijklare DAF YAS 4442 vrachtwagen	SDLE	Spanje	SDLE
YPR prCo-C pantservoertuig	SDLE	Zweden	Ministerie van Defensie
F-16 reserveonderdelen		Spanje	Ministerie van Defensie
Reserveonderdelen luchtsystemen		Spanje	Ministerie van Defensie

CF-6 reserveonderdelen	Team Turbine	VK	Team Turbine
CH-47 Chinook reserveonderdelen	UNICAL	VS	UNICAL
CH-47 Chinook reserveonderdelen		VK	Ministerie van Defensie
Divers		Zweden	Ministerie van Defensie
Totale waarde van de contracten			Ca € 29,4 miljoen

Bijlage 7: Statistiek *dual-use* vergunningaanvragen

Hieronder een overzicht van de belangrijkste gegevens inzake de afgegeven vergunningen voor de export van *dual-use* goederen. In tabel 12 staat het totaal aantal afgegeven en afgewezen vergunningen, uitgesplitst naar individueel en globaal, in tabel 13 staat de top 10 eindbestemmingen buiten de EU en in tabel 14 is een overzicht opgenomen van afgegeven vergunningen met transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor *dual-use* goederen met militair eindgebruik.

Tabel 12, Aantallen en waarde van de afgegeven en afgewezen exportvergunningen voor *dual-use* goederen in 2019

	Aantal afgegeven vergunningen	Waarde (mln.€)	Aantal afgewezen vergunningen	Waarde (mln.€)
Individueel	350	228,0	18	5,6
Globaal	340	7.900,8	1	0,3
Intra EU	32	93,1	0	0,0
Catch All	14	1,2	2	0,1
Totaal	736	8.223,1	21	5,7

Tabel 13, Waarde van de export van *dual-use* goederen in miljoenen euro's in 2019 (inclusief algemene vergunningen) voor de top-10 eindbestemmingen buiten de EU

	Land van bestemming	Waarde afgegeven vergunningen (totaal)
1	Taiwan	2.689,66
2	Zuid-Korea	716,16
3	Verenigde Staten van Amerika	434,31
4	Rusland	86,35
5	China	70,61
6	Saoedi-Arabië	66,03
7	Verenigde Arabische Emiraten	37,77
8	Brazilië	31,67
9	Singapore	26,90
10	Turkije	26,24

Tabel 14, Overzicht afgegeven vergunningen met transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor dual-use goederen met militair eindgebruik (2019)

Type materieel ⁴⁷	Waarde (mln.) ⁴⁸	Land van Eindbestemming	Eindgebruiker
Optische sensoren en apparatuur	3,00	Israël	Bedrijf
Totale afgeronde waarde van betreffende vergunningen			€ 3,00 miljoen

In het jaar 2019 is er één vergunning afgegeven met een transactiewaarde groter dan € 2 miljoen voor *dual-use* goederen met militair eindgebruik.

⁴⁷ Indien *dual-use* goederen bedoeld zijn voor inzet door leger, politie of veiligheidsdiensten van het land van eindbestemming, wordt de aanvraag getoetst aan de 8 criteria van het EU Gemeenschappelijk standpunt inzake wapenexport.

⁴⁸ Het vermelde bedrag representeert de waarde van de in 2019 afgegeven vergunningen. Daadwerkelijke levering van de goederen heeft niet in alle gevallen in 2019 plaatsgevonden. Verlengingen van vergunningen zijn hier niet opnieuw vermeld.

Bijlage 8: Overzicht van communicatie aan de Tweede Kamer

Overzicht van brieven aan de Tweede Kamer en beantwoorde schriftelijke vragen, betreffende het wapenexportbeleid en het beleid aangaande *dual-use* goederen in 2019.

8.1 Brieven aan de Tweede Kamer – wapenexportbeleid

22-01-2019, **Kamerstuk 33 694, nr. 38**, Kamerbrief over IOB Beleidsdoorlichting van ontwapening, wapenbeheersing, non-proliferatie van massavernietigingswapens en exportcontrole van strategische goederen.

17-04-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 311**, Kamerbrief toezegging AO Wapenexport 20 december 2018

16-07-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 312**, Kamerbrief met rapport 'Het Nederlandse Wapenexportbeleid in 2018'

30-09-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 313**, Verslag van een algemeen overleg, gehouden op 5 september 2019, over Wapenexportbeleid

30-09-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 314**, Kamerbrief over afgifte vergunning voor export militair materieel naar Jordanië

12-11-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 315**, Kamerbrief over de opvolging van een aantal moties en toezeggingen op het terrein van wapenexport beleid

04-12-2019, **Kamerstuk 22 054, nr. 316**, Kamerbrief over wapenexportbeleid Turkije

8.2 Beantwoorde schriftelijke vragen – wapenexportbeleid

11-01-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 1146**, Beantwoording Kamervragen over een verdubbeling van Iraanse rakettesten, waaronder raketten die Europa kunnen bereiken

27-03-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 2074**, Beantwoording Kamervragen over doorvoer munitie naar de Verenigde Arabische Emiraten

28-03-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 2073**, Beantwoording Kamervragen over de uitvoer van 57 miljoen kogelpatronen aan de Verenigde Arabische Emiraten

08-07-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 3980**, Beantwoording Kamervragen over het kabinetsbeleid van de Nederlandse defensie-industrie

18-07-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 3527**, Beantwoording Kamervragen over beleggingen in wapenproductie en wapenhandel

16-08-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 3628**, Beantwoording Kamervragen van het lid Ploumen aan M over het hoge aantal burgerslachtoffers van explosieve wapens in dichtbevolkte gebieden

25-11-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2019-2020, nr. 858**, Beantwoording Kamervragen over beleggingen in wapen producerende bedrijven die exporteren naar Turkije

19-12-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2019-2020, nr. 1173**, Beantwoording Kamervragen over de investeringen van Nederlandse pensioenfondsen in controversiële wapenhandel

8.3 Brieven aan de Tweede Kamer – *dual-use* beleid en sanctiegoederen

08-01-2019, **Kamerstuk 35 000 V, nr. 56**, Kamerbrief over sancties tegen Iran wegens ongewenste inmenging

30-01-2019, **Kamerstuk 22 112, nr. 2759**, Fiche Wijziging verordening Algemene Uniale Exportvergunning in verband met Brexit. Nieuwe Commissievoorstellen en initiatieven van de lidstaten van de Europese Unie

03-06-2019, **Kamerstuk 30 821, nr. 87**, Lijst van vragen en antwoorden inzake verscherpen toezicht op studenten en onderzoekers uit risicolanden

27-09-2019, **Kamerstuk 33 783, nr. 33**, Kamerbrief over de situatie omtrent Iran en het Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)

11-12-2019, **Kamerstuk 25 422, nr. 260**, Reactie op verzoek commissie over de export van uranium door URENCO en de daarvoor afgesloten contracten, ook in relatie tot non-proliferatie aspecten

18-12-2019, **Kamerstuk 25 422, nr. 262**, Appreciatie van de motie van de leden Kröger en Van Eijs over Urenco.

20-12-2019, **Kamerstuk 30 821, nr. 99**, Kamerbrief beleidsreactie op rapport 'Kennis in het vizier'

8.4 Beantwoorde schriftelijke vragen – *dual-use* beleid en sanctiegoederen

28-01-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 1371**, Beantwoording Kamervragen over mogelijke sancties VS op Nederlandse bedrijven

26-04-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 3062**, Beantwoording van Kamervragen van de leden Van der Lee en Van Ojik (GroenLinks) over het bericht 'Amerikaanse kerncentrales in Saoedi-Arabië, en Urenco

10-09-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 2894**, Beantwoording Kamervragen over de export van cybersurveillance technologie

10-09-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2018-2019, nr. 3922**, Beantwoording Kamervragen over het bericht 'Berucht Chinees veiligheidsministerie gebruikt Nederlandse software die emoties leest'

26-11-2019, **Aanhangsel van de Handelingen 2019-2020, nr. 1045**, Beantwoording Kamervragen van de leden Von Martels en Van den Berg (beiden CDA) aan de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat over het niet exporteren van kernafval naar COVRA maar naar Rusland

8.5 Brieven versnelde rapportage

Refererend aan de brief van 10 juni 2011 over het aangescherpte wapenexportbeleid (Kamerstuk 2010–2011, 22 054, nr. 165) en de motie van het lid El Fassed c.s. van 22 december 2011 over verlaging van de drempelwaarde voor de versnelde parlementaire controle bij specifieke wapenexportaanvragen naar € 2.000.000,- (Kamerstuk 2011–2012, 22 054, nr. 181) ontving de Kamer de volgende brieven:

Tabel 15, Overzicht versnelde rapportages

Dossier TK	Nummer	Datum	Land
22 054	314	18-10-2019	Jordanië
22 054	326	09-03-2020	Qatar ⁴⁹

⁴⁹ Helaas is de Kamer vanwege een ommissie in de interne verzendprocedure van het ministerie per abuis niet binnen de afgesproken termijn genotificeerd. Zodra dit werd ontdekt is de brief alsnog verstuurd (Kamerstuk 22 054, nr. 326).